Q-1884

HIVZI SULEJMANI

ERA dhe KOLONA

Hivzi Sulejmani

ERA DHE KOLONA

SHKRIMTARË SHQIPTARË

HIVZI SULEJMANI

ERA dhe KOLONA

RILINDJA
Sipërmarrje gazetare-botuese
Prishtinë — 1959

Mbulesën e ilustroi
MIOMIR ZUBIQ

Dy fjalë lexuesit fisnik:

Këto punime u shkruen mbrenda vjetve 1953—57. Që të gjitha janë shtypë dikur në revistën letrare „Jeta e re" — Prishtinë, por tash botohen të rishqyrtueme.

Punimet tjera kësodore prej kësaj kohe, nuk u rreshtuen këtu. Ato do të gjejnë vendë ndoshta në nji përmbledhje t'ardhshme.

Autori

ERA DHE KOLONA

Pushim i shkurtë në bazë. Shum i shkurtë për nji lodhje të madhe. Mandej —

— Nisje!..

Dhe tashmâ luftarët kalojnë të veshun me rroba të ndryshme. Dikush me të mira, dikush me të vjetra. E mbas tyne jesin vetëm gjurmat në borë. Gjurmat e të mbathunave ushtarakësh, qytetarësh, katundarësh...

Nji — dy! Nji — dy!...

Jo, jo! Nuk âsht kjo lëvizje e nji rreshti të rregullt ushtarak.

Trap — trap! Trap — trap!...

Jo, as kjo! Ecja e Kolonës nuk ndihet. Nuk ndihet as kur âsht ndé, e jo mâ në borë.

Ecë Kolona e zgjatun. Rrëshqet peni gjarpnues. Përshkon pyje dhe fusha, rrugë pa rrugë.

Paf — paf, paf — paf...

Lëviz nji varg pikash t'errta në bardhësín e borës. Lëviz dhe gjarpnon.

„Shoqni cubash!" — fishklloi Era kalimthi.

„Ha-ha! . . . — qeshi Kolona. Andërr, Erë, andërr! Na nuk jemi cuba. Ushtrí jemi, Erë e djallzueme, ushtrí. Maqedono-kosovare, a po ndien! — Brigadë e betueme..."

„Brigadë e betueme?! — Hm, hm... E për shka lufton ti, ushtrí e pashqueme?"

„Për shka luftoj po pyet, a? ... Për çlirim dhe drejtsí, Erë e mprehtë. Për popullin e robnuem..."

„Për çlirim, drejtsí?!... Për popullin e robnuem?!... Gjâ e çuditshme!" — bani Era dhe fishklloi gjatë.

„E qëllimi?... Qëllimi shka âsht, ushtrí e papame?... Synimin e fundit ku e ke, më thuej!"

„ I naltë âsht qëllimi ynë, Erë kureshtare, i naltë! Bukurí e jetës âsht ai. Bukurí e jetës... Eh, po kush do ta mbërrijë, se!"

„Bukuri e jetës?!... Ha-ha!... A me të vërtetë mendon se ajo mund të mbërrihet, Kolonë andrruese?"

„Bashkudhtarët e ligshtë i urrej, Erë!.. Nuk duroj dyshime të tilla. — Idé âsht ajo, a po ndien! Idé!... Dhe jo vetëm e jona. Ajo âsht flamuri i të gjitha kolonavet tona!"

Natyra e egër u prek prej atij zâni tronditës. E uli ushtimën e vet dhe e zvogloi turrin. Pushoi me çue borën, me rrahë syt e Kolonës. Syt e kaltërt dhe të zez. Syt e qeshun...

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e lehtë...

Shtyhet ngadalë vargu i Kolonës. Shtyhet nëpër hapsí. Rrëxohet luftari, lpihet Era pranë tij. Vazhdon ecja së bashku, vazhdon nëpër largsí...

„Ushtrí e çuditshme je, Kolonë kryeneçe! Sa po nisi edhe me të dashtë. Due me të përcjellë pak në rrugën e vështirë. Në sprovime me të pâ, kam dëshirë."

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e rreptë...

Luhatet vargu i gjatë i Kolonës. Luhatet dhe nuk flet kurrgjâ. Ushtarët t'irnosun, ecin njani mbas tjetrit. Shkelin në heshtje gjurmat shoqishojt. Deri afër Shkupit duhet me mbërrijtë brigada. Me e mbledhë popullin, me dhanë kushtrim për luftë. Mbas saj mbeten katundet e Kozhufit. Katundet greke por jo të hueja...

Ecë Kolona mbas detyrës së vet. Ecë, ecë...

Nji ditë — dy, tri...

Në nji katund u ndal brigada. Çlodhet dhe forcohet. Njerzit e pritën në heshtje. Të shtrënguem dhe syçelë... Por prap i duen këtâ luftarë. I duen edhe kur tremben prej spiujve. U japin bukë e strehë. I ndëgjojnë kallximet e tyne. Fjalimet e dalldisuna...

Miting.

— ...Po shka âsht mitingu, athue? — pëshpërisin katundarët.

Atje në fushë, bâhet mitingu. Flitet për luftë, për lirí. Për trathtarët e urrejtun...

— Anmiku, shokë!... N'armë!

Njerzit u zhdukën sa çel e mëshel syt.

Nën mësymjen e rreptë, u lëshue katundi. Mandej kundërsulm dhe kthim në të... Ofensivë e përgatitun, flasin faktet. Duhet me iu shmangë, me ça përpara.

U nisën natën. N'agim nji përleshje e vogël gjatë rrugës. Anmiku endet për rreth brigadës. E sulmon aty-këtu, e kafshon. Së paku përpiqet me ia pengue udhën, nëse s'mundet me e zanë pisk në danat e pamëshirshme. Danat e luftës. Përpiqet anmiku gjithë ditën e lume...

E brigada shtyhet, shtyhet përpara. Luhaten njerzit me shpatulla të krrusuna, me sy të ngulun në shtresën e bardhë. Shumica me të vështirë i nxjerrin kambët prej saj... Janë zvoglue luftarët prej të ftohtit dhe hallit. Edhe hekuri në krah u âsht ngrî.

Natë. Në qiell as hyj, as hanë. Vetëm bora zbardhon mugshëm. Vetëm ajo shifet nën kambë... Kurrkund jetë, shêj gjallnije. Vetëm loja e akullt e Erës. Vetëm ajo, ajo...

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e ftoftë.

Fishkllimë e tmershme...

Ecë Kolona e përgjumshme. Ecë në shpinën e malit të xhveshun. Ecë dhe përkulet nën rrahjet e Erës.

Luen furija me borën, tërbohet... Sylmon fytyrën, trupin e lodhun. Përshkon luginat, majet e

malit. Krijon stoma prej pluhnit të bardhë. Fishkllon tmershëm, deri në të fiktë...

E Kolona ecë, ecë... Ecë dhe përdridhet. Me çdo gjâ kacafytet. Njerzit e krrusun mezi i mbrojnë syt. Me mundim diktohen thembrat e shokut përpara.

— Ujq!... Ujq! — bërtitën disa.

Kolona u trand. Në vetëdijen e njerëzve u fshi çdo gjâ. Mbeti vetëm bërtima për ujq.

Syt zgurdhohen deri në dhimbje. Dikush po shef nji llavë ujqish. Dikush kurrgjâ.

— Rujuni, shokë! Rujuni, rujuni!...

Krisma pushkësh. Zjarmi e çan terrin... Sulme, kundërsulme. Luftë e çuditshme me bishat në mal.

„Me ke nuk përleshesh, e mjera Kolonë?! — fishkllloi Era e stërhabitun. Po, sa dushmanë ke!"

„Vetëm dy, oj Erë e egër! — Pushtuesin dhe shërbëtorët e tij. Dy janë dushmanët e mij."

„E këta bisha? E unë?... E ûja dhe lodhja që të ndjekin kamba-kambës pa prâ?... E bora që t'i shplon gjurmat dhe ta pengon ecjen? E hana e plotë që e largon terrin herë-herë dhe ta zbulon lëvizjen?... Oj, Kolonë, fatzeze! Po sa shum dushmanë paske!"

„Jo, Erë flutûrake, jo! Aspak nuk ke të drejtë. Vetëm dy dushmanë janë për mue... E ti, që çon furtunën, palon stome dhe borën na e përplas syve, që kajherë i rrëxon luftarët dhe i ngrin në rrugë — ti nuk je dushman i vërtetë. As shoqnuesit tjerë që na sjellin vuejtje të randa... Ju s'keni qëllim të keq. Jeni vetëm vrazhdsí natyre. Dy janë dushmanët e vërtetë."

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e dobët.

Fishkllimë e ndieshme...

Çeli agimi i gjashtë. Me ngricë, me diell. Në katundin e afërt, tymtarët tymojnë gëzueshëm. Kolona hyni në tê. U zhduk nëpër shtëpija si mos t'ishte mâ...

— Oh, vetëm të nxehemi! — pëshpërisin luftarët e irnosun, me buzë të mpime që mezi lëvizin. Të kënaqemi me zjarm, kambët t'i çlodhim...

Shtrihen duert kah buka dhe zjarmi. Dhe syt, dhe muskujt. Çdo gjâ në trup... Gishtat e ngrofun po dhambin mû deri n'asht. Por —

— N'armë!... N'armë, shokë! — Anmiku!...

— Oooo! — O, qiell dhe ju perëndí!...

Për nji çast u këput pushimi i filluem. Për nji çast dhe pa fije mëshire, u prish çdo gjâ e kandshme. Në vend pranë zjarmit — pozitë në borë. Pozitë nën breshnin e plumbave t'anmikut.

E tanë dita kaloi me përleshje. Kundërshtari mbyllte rrethimin, shtërngonte, shtërngonte... Erdhi mâ në fund nata. Me të edhe nisja. Me kambëngulje çahet rruga nëpër terr e furtunë. — Në krenat e luftarëve të krrusun, vlojnë mendime të ndryshme. Mendime t'ashpra dhe të zymta, mahitare dhe piklluese. Mendime luftari...

Në pikë të mëngjezit, agimi pa Kolonën se si rreshtohet me të vështirë mbi stomet e bardha. Por nuk e pa vetëm agimi. Në drejtim të saj, me shpejtsí ecë edhe anmiku. Prej të gjitha anëve lëvizin vargjet e tij. Vargjet e pikave të zeza në bardhsín e borës.

Synimi âsht i qartë: nguten me pushtue majën e përshtatshme. Me e shty brigadën në luginë, me e zhdukë aty.

— Shpejt! Shpejt, shokë! — japin urdhna prisat e njisive. Duhet të jemi të parët në kodrën e naltë!

Kolona e lodhun, u hodhë me shpejtsí përpara. Pika e mbrame e fuqís përdoret. Kush do të mbërrijë i pari? Kush do ta dërmojë tjetrin prej asaj pozite?... Të tmershëm janë ligjet e luftës. Të tmershëm dhe pa mëshirë.

— Ngutuni, shokë! — Ngutuni në se s'doni me arrijtë anmiku i pari!... Ngutuni, ngutuni! Përpjekjet e fundit sjellin fitore!...

Gjendja e vështirë, pjell kajherë fuqina të pabesueshme. Edhe kësi hovi kjo u vërtetue. Në majën e caktueme, Kolona mbërrini e para. Dhe, posa u gjet aty, u hodh ngutas për borë. U hodh dhe u gropos në të.

Rreshtat e anmikut afrohen. Afrohen nga të gjitha anët. Brigada i priti me zjarm dhe i përplasi për borë. Por ata prap çohen. Përparojnë, zmbrapsen. Sulmojnë, ndalen ... Njerzit e Kolonës qëndrojnë trimnisht. Ah, vetëm mos t'ishte ky mraz i tmershëm!...

Disa prej tyne janë krejt të zbathun. I prejnë rrobet për të mbështjellë kambët...

„E pse i ke kështu, ushtrí e pashoqe?! — pyet Era e habitun. Për t'u mjerue âsht halli i tyne."

„Pa fabrika jemi, Erë vallzuese, pa magazina. Çdo gjâ na lypset t'ia rrëmbejmë anmikut. Fyshekun për pushkë, këpucët për kambë. Armë të gjithllojshme..."

„E populli?... A s'u jep ai ndonji send luftarëve?"

„Jep, Erë, jep! E ndihmon ai ushtrín e vet. Bijt mâ të mirë na i çon, nuk pret. Kafshatën e bukës e ndan me të, rrobe na jep. E ndihmon ai, e ndihmon ushtrín e vet."

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e hollë.

Fishkllimë e frigshme...

Bâhet nji luftë, por jo e barabartë. Anmiku sulmon, aspak nuk ndalet. Përdor mortaja, topa të fuqishëm. Në fushën e bardhë, kufoma të shumta, gjaku i derdhun... E rrethi shtërngohet. Gjithnji mâ tepër, gjithnji mâ tmershëm.

Atje poshtë, erdh nji vijë e gjatë — treni. Sa i zi duket n'at rrafsh të bardhë! Prej shiritit të tij, tashmâ këcejnë ushtarët. Shkarkohet dishka me vrrull e shpejtsí. Edhe kamionat ia behin prej dikahit. Rethimi ngushtohet, ngushtohet gjithnji...

Por edhe Kolonës i erdh nji ndihmë e mirë — muzgu dhe nata. Sa herë e ka shpëtue kjo!

Nën mbrojtjen e errsís, brigada lëviz, manevron. Tue bâ sulme taktike, mashtron kundërshtarin

Dhelpni lufte, terri, guximi — këto janë shpresat e tashme.

E anmiku, i sigurtë se e ka kapë mâ brigadën për fyti, qetsisht e pret agimin. Pret dhe mendon se si do ta kremtojë zhdukjen e saj. Zhdukjen e kusurit që do të mbetej pa u ngrî n'acar.

Por —

— Sulm! — Sulm!... Përpara, shokë!... Përpara!... Përpara!...

Shtypje e tmershme në pikën e zgjedhun. Rrmujë... Pështjellim i përgjakshëm nëpër borë... Rrethimi s'âsht mâ rrethim...

Me të gëdhimunit, brigada u gjet në naltsinat e malit. Pjesa mâ e madhe e saj pushon në borën e dendun. Ndëgjon bumbullimën e topave me të cilat anmiku i rreh pozitat e vjetra. Ai ende mendon se gjatë natës ka shpëtue rrethimit vetëm nji pjesë e saj.

— Nuk ka ushtrí në botë — flet i ngacmuem majori anglez i misionit ushtarak, — nuk ka ushtrí në botë që në nji situatë të këtillë të mos dorzohet komplet! — dhe ia shtrëngon dorën komandantit. Ia uron, ia uron...

Kotet brigada n'acar. Kotet dhe pret mbërrijtjen e mbraparojës së vet. Kotet dhe me kënaqsí i shfrytzon çastet e shkurta të pushimit. Por — kundërshtari nuk rrin aspak i qetë. Ai tash po ecë mbas gjurmave të saja, përparon...

Mû në shpinën e malit filloi ndeshja e ré. Lufta bahet krejt prej s'afërmi. E tanë nji ditë vazhdoi dhe pa pushim. Lufta në borë...

Dikur mâ vonë, anmikut i erdhën vargje të reja ushtarësh. Shpejt ia nisi me përgatitë rrethimin. Brigada sulmoi, sulmoi. Kah mbramja diku, anmiku u shty mbrapa. Por, sa filloi nata, brigada u çue. Drejtimi — nji katund i largtë. Ah, kjo natë! — E tanë kaloi në marshim të randë...

— Të kishim me u ndalë! Vetëm pak me u ndalë! — pëshpëritshin me veti luftarët e Kolonës.

Të kishim me pështetë kryet diku... Soll pak, me mbyllë syt njiherë... Pakëz, pakëz. Nji grimë vetëm.

Nata pa hanë, pa fund. Terri, furtuna... Askund nuk shifet gjâ. Por —

— Qe kasollja! — bërtiti dikush mahnitshëm.

— Qe edhe qipit me kashtë, shokë! — shtoi tjetri gëzueshëm.

— E zjarmi?! — A nuk e shifni zjarmin? — Drejt tij po shkojmë!...

Iluzionet e dhimbshme në hapsín e maleve... Fatamorganat e çuditshme në shkretín e borës.

„Shka po ndiej, Kolonë e përgjumshme?! — Luftarët kanë nisë jerm me folë... Shofin gjâna që kurrkund nuk janë."

„Eh, Erë! Erë shoqnuese! — A shef tash, se shka janë njerzit?... Gëzimet e rrêjshme i përjetojnë. Gëzimet e dëshirueme kur s'ka gjâ të vërtetë.

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e Erës —

Kajherë e egër, kajherë e butë...

Po gëdhin tashmâ dita e ré. Po lind ngadalë dhe në heshtí. Komandantit të Kolonës, me të shpejtë i afrohet luftari — zavendës i prisit të batalonit.

— Shok komandant, eja me mue! — Eja shpejt të shofim dishka!... Afër nesh, po kalon anmiku!...

Me kujdesin mâ të madh, bâhet vezhgimi. Syt po ngulen sa mujnë përpara.

— Po ato janë kaçuba, bre shok!... Unë asgjâ tjetër nuk shof n'at drejtim.

— Jo, jo shok komandant! Ato janë ushtarët. — Qe, po afrohen! Shpejt e me dhelpní... Të hapim zjarm! — Të hapim zjarm sa të mos bâhet vonë!

Kurrfarë spjegimi nuk mujti me e bindë. Mâ në fund, u dërgue patrulla.

Me padurim këqyrte luftari mbas saj. Në çdo çast pritte krismën e pushkëve.

— Qe, qe! — Tash do të has në ta!... Tash! — Tash! — pëshpëritte i tanë sy e vesh.

Ndër kaçuba, patrulla hyni pa pengesë. Preki me armë majet e tyne. Shkundi borën dhe prap u kthye.

Fishkllim, fishkllimë, fishkllimë e Erës —

Fishkllimë e gjatë, fishkllimë e turrshme...

Kjo ditë dhe nata që erdhi, prap kaluen në marrshim e ndeshje. Era shkonte me Kolonën. Lundronte mbi të, shiqonte. Si fëmija i gëzueshëm, luente me borën.

E Kolona ecë rrugë pa rrugë. Ecë e lodhun. Ecë, ecë...

Nji katund shifet tash përpara. Aty ngatë — roja e anmikut. Nji grup shokësh, e përzû lehtë. Por — në kalim asajde, Kolonën e mbûloi breshni i papritun. Breshni prej mitralozëve, pushkëve. E tanë brigada u shtri për borë. Krejt e shplueme, pa mburoje. Zjarmi vlonte në të katër anët...

E Kolona rri shtrî dhe heshtë. Kalojnë minuta të vështira. Pesë, dhetë, pesëmbëdhetë ... dhe:

— Sulm, shokë!... Sulm për jetë o vdekje!... Përpara!... Përpara!...

Mësymje e hovshme dhe shtimje. Pshtjellim i tmershëm dhe kacafytje. Piskamë e egër, ofshamje... U bâ kaosi. Kaosi gjaksuer.

Në drejtimin e marshimit, anmiku u thye. Brigada vazhdoi rrugën e hapun.

Nji-dy! Nji-dy!...

Jo, jo! I çrregullt âsht hapi i saj.

„Më trego mësheftsín, bashkudhtarja ime e çuditshme! Më trego mësheftsín e më thuej: shka të mban aq të fortë dhe e pathyeshme?"

„Shka më mban, po pyet? — Paj, b e s i m i, Erë e akullt!... Besimi në çashtjen e drejtë i mban këta luftarë. Qe, ku qëndron fuqija e tyne! Ja, pse i durojnë mundimet e shumta..."

„E . . . vdekja, Kolonë? — A hiç s'tutesh — prej saj?"

„Hm, hm! — Po më shti me qeshë, Erë mahitare. Por mbaje në mend këtê të vërtetë: njerzit nuk i frigon vdekja, kur luftojnë për jetë."

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllimë e Erës —

Fishkllim e ftohtë, fishkllimë e ngrîshme . . .

Reth nji ure, përleshje e ré. Kësi hovi lufta bâhet në rrafsh. Katundi i afërt, merret me sulm. Kolona nuk ndalet. Vazhdon lëvizjen . . . Mâtutje diku, i del lumi përpara.

— Uji s'kalohet! — thonë katundarët. Por, mâ larg atje, âsht nji trap. Aty tash përshkohet lumi.

U dha urdhni me pushtue trapin. Por anmiku duel këtu i pari. Në të dy anët e kishte shtí në dorë. Shka me bâ tash? — Shka me bâ? . . . Tejkalimi i lumit âsht gjâ e randsishme sa s'ka mâ. Gjâ e vogël, por shum peshon. Peshon aq shum sa me dalë prej rethimit të ri. Me u shkëputë krejt prej anmikut. Me mbërrijtë në vendin e synimit . . .

Nata kësi hovi po ikë shpejt. Tepër shpejt. E rrugëdalja ende s'po gjindet, s'po gjindet . . . Shka me bâ? — Nga ana tjetër, njerzit të lodhun, të stërlodhun. Shum prej tyne, veç sa bâjnë hije. Pos kësaj — halucinacionet! Ata ende nuk prajnë. Por çka âsht mâ zi, marrin edhe hov të shqetsueshëm: pritën strajcat dhe përtypën copat — ngrohet kinse pranë kaçubave të ngrîme, renditet nëpër shtëpija t'imagjinueme, — ndahet ushqimi prej kazanave që kurrkund s'janë . . .

— Të gjithë atyne që u janë dobsue nervat, t'u merren armët! — urdhnon komandanti.

Mâ në fund nata u zhduk. E mëngjesi i akullt e gjeti brigadën po n'at vend ku e pat mbulue terri i mbramjes së djeshme. Ai pruni me veti dhe përleshje të reja. Për fat, pozita e brigadës ishte e mirë dhe lufta vazhdoi gjithë at ditë. Por kurrsesi nuk duhet me mbetë këtu. Përpara duhet me shkue. Përpara me ça! . . .

— E vetmja rrugëdalje âsht me i ra lumit — vendosi kryekëput mbledhja e shtabit dhe e komunistëve mâ të mirë.

Pra lumi vëzhgohet edhe nji herë. Kërkohet me kambëngulje vendi mâ i përshtatshëm. Me shpejtsí e kujdes. Me të gjitha fuqit. Qëndrueshëm...

— E gjetëm vendin! — lajmuen mâ në fund do shokë. Asht bukur i fellë por i kalueshëm.

Shpejt u bânë mbledhjet e duhuna. Konferencat e përgjithshme në të gjitha njisít... Nëpër damarët e luftarëve, edhe nji herë vloi gjaku i lodhun.

— Nisje! — u ndie pëshpëritje nëpër terr. Drejtimi âsht — luginë e lumit.

„O, ti lum i akullt dhe i hapët, ke ké me përqafue sonte ti! — fishkllloi Era dhe u nis me njerzit. Kujt ké sonte jetën me ia shue."

Tashmâ po bahen hapat e para nëpër ujë. Prej së ftohti po ndalet fryma. Dhambët kërcllejnë, kambët kalamenden. Te shumikushi po sillet mendja, po humbet vetëdija... Njerzit po kacafyten me dallgat e egra. Po mprohen prej përqafosjes së tyne...

— Mos shiqo n'ujë! — bërtet njani shokut pranë vedi. Larg atje nguli syt e tu! Përpara vetëm kqyr!...

— Edhe pak!... Edhe pak vetëm qëndro! — i jep zemër tjetri shokut vet.

— Qe!... Qe bregu!... Afër âsht bregu! — e bijnë në vedi vajzën dhe e kapin për krahu. Mbahu, shoqe!... Mbahu edhe pak! — i flasin nëpër ushtimë vashës që humb vetëdijen dhe sharron. Vashës e cila aq me andje këndonte dikur: „Nuk më dhimbet të vritem e ré..."

Dhe derisa edhe kjo natë shndërrohej n'agim, brigada u gjet pa humbje matanë lumit. E anmiku vazhdonte me e ruejtë trapin. Me bâ pushkë me mbraparojet, tejet i sigurtë në hesapet e veta

Në t'aguem, Kolona ngjitej kah majet e malit. E këputun dhe e mërdhieme, lëvizte me shpejtsín e breshkës. Tue gjarpnue. Tue rrëshqitë. E untë. E rraskapitun... Lëvizte Kolona nëpër borë të cilen me

Nr. Inv. 11-1284

krahnorë e shperthente aty-këtu. Nëpër erë që s'dinte për mëshirë.

— Balli, mâ shpejt!... Balli, mâ shpejt!... përshkonte gojë më gojë dëshira e luftarëve. Dëshira për të ecë. Për t'iu shmangë së ftoftit, gjumit kërcnues...

E balli me tanë fuqín orvatej me borën. Përpiqej me forcat e fundit. Tue bâ nji hap, dy, përpara, u rrëxonte, u çonte. Sulmonte, ngelte...

Mâ në fund — natë. Dhe stuhija e hatashme me te. Orientimi tash u bâ krejt i pamundshëm. Rruga nuk çahej mâ.

— Bujtje më kambë! — u shpall urdhni i komandës.

Çfarë dënimi për njerzit e stërlodhun! E tanë brigada filloi me numrue në vend. Me rrahë me kambë pa ecë përpara. Në bjeshkën e pishave, e cila ushton, gjëmon frigshëm... Njerzit janë të këputun, por kambët lëvizin. Pa u ndalë, lëvizin në bardhsín e shkelun. Mali po buçet, po ulurit — ata nuk ndiejnë. Vetëm rrahin me kambë, përgjumshëm — asgjâ nuk flasin. Mprojnë fytyrat prej borës — deri në të fiktë lëvizin me kambë. Urdhni âsht urdhën. Dilema e thjeshtë, e tmershme sa s'ka: vdekje prej së ftofti apo rrahje kambësh në vend. Mû deri n'agim. Hiç pa u ndalë. Hiç pa pushue. E ku âsht mengjesi? Sa shekuj ka?... Kurr nuk do të vijë, u duket shumkushit. Dhe disa bijnë tashma për toke. Bora i mbulon... Por shoku ndihmon shokun, e çon. E mbanë në kambë, luhatet me te. Krejt nji natë kështu. Natë pa fund...

Mengjesi ma në fund ia mbrini diku. I mrrolun, kërcnues. Disa luftarëve ai edhe vdekjen u pruni.

Edhe nji ditë dhe dy net vazhdoi marshimi i brigadës. Pa ndalesa, pa pushime. Gjithnji me halle, nëpër furtunë. Gjithnji përpara... E mbas gjurmave të saja, mbas gjurmave të marshimit dyjavshe me luftë, mbetën luftarët të vramë dhe të vdekun prej së ftofti. Të dashtunit e tyne kurr mâ s'kanë me i pá. Të dashtunit që diku u thurin veshmbathje ose të brengosun mendojnë për ta...

„Përulem para teje, mâ e çuditshmja ushtrí! — fishklloi Era fluturueshëm. Përulem para teje, Kolonë kryeneçe, që jetën e andrrueme tue vuejtë e fiton. Përulem edhe njiherë dhe mirë u pafshim në ditët e bukura!"

Fishkllimë, fishkllimë, fishkllim e Erës —
Fishkllimë e butë, fishkllimë e gëzueshme...
Nji-dy!... Nji-dy!...
Trap-trap!... Trap-trap!...
Jo, jo!... Me hapa t'ujkut lëviz Kolona.

T'URTIT E RRUGËS

Shum qytete, shum krahina pashë në jetën time. Shum gra e burra njofta. Në vargun e tyne nji qytet më mbeti në zemër. Nji qytet dhe njerzit e tij. Dhe rrugët e tija — të ngushta dhe të shtrembta. Shtëpijat me ballkone, lumi i shpejtë... Dhe jo vetëm kaq. Edhe tre pleq — tre t'urtit e qytetit. Tre të vorfnit me të cilët tallej çarshija.

O, ti qytet i im dhe ju njerëz të tij! Qytet dhe njerëz të fëminís sime...

Ishim vetëm shiques, ne — fëmijt e sokaqeve të strukuna; Kambëcullakët e mahallave me erë gjelle prej tenxheresh.

„Puno pakëz e vidh pak, pakëz lutju zotit — qe shtëpija saraj!" — ja përplaste çarshís Kudruzi mahitar. — Huaja për huan. Urtija për urtín...

„Puno pakëz e vidh pak,
pakëz lutju zotit..."

përsëritshim rrugëve, ne fëmijt, tue këcye e vrapue.

Nji kasolle ishte shtëpija e tyne. Kasolle pa gra e fëmij, pa zhurmë e gjallní. Kasollja skaj qytetit.

Ata vetë — burra të vorfun, në moshë. Njerëz të humbun...

Kudruzi kërkonte shum nalt e poshtë. Endej me ditë e javë nëpër vende të ndryshme. Dhe — flitte shum. Mahitej gjithnji. Për ngacmim apo për gazmim. — Kapuç nuk bante. Nuk rruhej, nuk qethej

Nëpër rrugë këcente e bërtitte. Zonjat i ngucte, sepetet u bante...

Duket se s'kishte gajle për asnji send.

Por — kajherë zemrohej. Zemrohej kur e dejshin dhe me mashtrim e qethshin. Në kupë të qiellit shante atëherë çarshín.

Osmani ishte tjetër njeri. I qetë dhe i matun. Musteqet dhe mjekrra, squetsin ja tregojshin. Fesi i kuq, tirqit prej çohe. Xhamadani me fermene. Tarabullus shoka me çibuk në te. Të gjitha të vjetra, por ta mbushte mendjen...

I ngadalshëm në lëvizje, i mendueshëm në bisedë. Kambëkryq ulej pranë nji dyqani dhe gjithnji shiqonte, mendonte. Me çibuk në dorë dhe brrylin në gjû, ndëgjonte biseduesin, me tym u pshtjellonte...

„Kurrgjâ se kurrgjâ!" — thonte mâ në fund tue luhatë kryet. Thonte dhe vazhdonte me u shkrî në hiçin e botës...

„Kurrgjâ se kurrgjâ!" — përsëritshim rrugëve me mija herë, ne, fëmij të pahalle.

„Kurrgjâ se kurrgjâ!" — jehojshin sokaqet për tallje e mahí. Për lojë e ngacnim...

I treti prej tyne ecte i krrusun dhe — nuk flitte gjâ. Vetëm këndonte hareshëm, i binte harfës nëpër qoshe aty-këtu. Ankohej kundër jetës. qahej për fatin e njerëzve të braktisun. Urtín e tregonte me kangë e melodí...

Me vemendje e ndëgjonte bota. Grat e burrat. Edhe ne, fëmijt me sŷ të ndezun.

Tinguj fantastikë i nxirshin gishtat e tij të hollë prej harfës së vjetër. Tinguj që prekshin. Tinguj të shoqnuem me fjalët e kangës. — Halliku e ndëgjonte në qetsí. Në plot heshtje që u prente vetëm me ofshame të mbytuna diku në thellsí.

U dridhshin telat dhe zani i plakut. U trondit-shin shpirtnat e ndëgjuesve. Me fytyrën kah banesa e hyjve, plaku luhatej dhe shkrihej në melodí. Bâhej hija e gjallë me sŷ të mbyllun...

Kur çohej me shkue, rruza e tij e shtrembnueme me pleqní, u përcillte me shiqime të ndiejshme, njerzore.

Nji ditë smundja e rrëxoi plakun me harfë. Njifarë zjarmije ja përvlonte trupin. Shpeshherë humbte, bâhej si i vdekun.

A thue na shkoj plaku i urtë?

Diku matën, në thellsín e saj t'errët, plaku u çue, u ujdis në postajën e vorfun. Me kryet e sŷ bâni njifarë shêji. Nuk e muerën vesh shokët e tij.

— Harfën! Harfën e due! — u pëshpëriti tue u mundue. Nji andërr kam pá. Kangë due me këndue...

— He, he, heee, sokol i gjallë! — bâni Kudruzi dhe këceu si lepur. — U bâftë kangë kjo jetë e jonë! — Qe! Qe vegla tingllueset!...

Nëpër natë të shurdhët jehoi kanga e nji bote së vetmueme. Kangë pa vakt e kushte. Kangë për jetë apo vdekje.

O, plaku i shkretë!...

„E hapët âsht bota,
E hapët për njerin si flutur.
E hapët âsht bota,
E hapët dhe shum e bukur..."

Sŷt po mjegullohen, e plaku po luhatet me harfën e tij. Me harfën të gërhatun nëpër jetë bashkë me te. — Po dridhen telat, po dridhet zani. Flaka e qiriut vallzon me hijet...

Jetë të çuditshme bante në banesë pa llamba e fenerë, pa dyer e penxhere. Por kush po pyet! —

... Dikur vonë u shuen shenjat e gjallnís. Nji njeri i shtrydhun, u nda nga bota.

— Eh, çka qenka jeta! — qan Osmani.

— Ah, jetë e shkretë! — ja priti Kudruzi.

Në ferk të mëngjesit e çuen shokun në vorr. Në vorr afër xhadës, mu në skaj qytetit. Me kujdes e lëshuen në dhé. Në krahnorin ia vunë harfën. — Me mjeshtrin e saj edhe ajo vdiq.

Mbi kufomë ranë grushtat e dheut. Për herën e fundit jehuen telat e harfës. Tashmâ pa harmoní, pa at bukurí. Akordet u derdhën në trenët e thyem, të mbytun si në vaj...

Sahat-kulla e moçme, i shoqnoi me tinguj prej së largu.

Sot kanë mbetë vetëm kujtimet. E dikur:

E hapët dhe e bukur . . .”

„E hapët âsht bota,

këndojshim sokaqeve kangën e plakut. Këndojshim ne, fëmijt e qytetit me shum çardaqe, me plot penxhere.

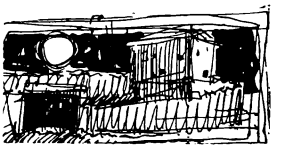

MJEGULLAT

Kur lindën ishte tym.

Historija e të parvet: njimijë shekuj. Thonë edhe mâ shum. Por le të jetë qysh të doje. S'dihet se s'dihet gjâ. Me randsi âsht ajo që — Ai jeton për nesër, e ai për sot. Megjithse lindën bashkë. Në të njajtën çast. Të mishnuem njeni në tjetrin, të pandamë. Dy në nji: Jaku dhe Ajaku.

Jeta filloi mirë — me gëzim. Rriteshin të kënaqun.

Por:

— Pse po ngutesh, Ajak?!

— E mue më duket se ti po vonohesh, Jak!

Filllimi i të njohtunit. Dhe — mospajtimi i parë në të njajtën trup.

Banë, mandej, do hapa të reja. Dhe prap:

— Ty po të joshin iluzionet, Ajak!

— Don me thanë, idealet, Jak?

— Nuk dij ç'janë ata, Ajak. Vetëm po ndiej që po më ngreh diçka jo e kandshme.

— Çudi, Jak! E unë po ndiej që po më frenon diçka. Po më pengon ngapak . . .

Nji varg vjetsh mâ të bukura. Jetojnë së bashku.

Takuen diku Graciozën. Ecje krenare. Shiqim flakrues. Nën velin e hollë — thesar i epshit.

— Mos u bân malok, Jak!

— Po unë vetëm e shiqova, Ajak.

— Pahieshëm, Jak.

Jetojshin për bukuri. Vetëm, cakrroheshin nganjiherë me fjalë.

— Shiqo ç'mall, Ajak! — Mule ta rrëmbejmë!

— Mos u bân grabitës, Jak!

— Paj, kishim jetue në bollëk, Ajak! Pse të mundohemi?!

Ajaku sodit largsinat. I dalldisun. I magjepsuem atje. Nuk e ndëgjon Jakun.

Jeta për sot dhe jeta për nesër. Nuk po përputhet e papërputhshmja. Ajo âsht mundim, me shum sprovime. E Jaku dhe Ajaku prap jetojnë së bashku. Duen njani tjetrin. Janë mish e shpirt.

E panë n'udhë nji të mjerë.

— T'i ndihmojmë, Jak!

— Hiqu, Ajak, allahile! Le të cofi për mue.

— Mos u bân i pashpirt, Jak!

Kurr njizanit — jo! — Kurr me nji mendje — po!

Jaku niset me pushtue. Ajaku i thot — jo!

Jaku kthehet me mashtrue. Ajaku e qorton.

Jaku me prishë besën. Ajaku kundërshton.

Megjithatë të dy ecin së bashku. Vjet me radhë — të pandamë. Ani që thereshin me fjalë.

— Ti je i marrë, Ajak! Nuk due mâ me ty.

— As unë me ty, Jak! Nuk je njeri i vërtetë.

Por, prap — së bashku. Dashtë pa dashtë. Sepse — nji trup janë, me nji palë sy.

Jeta âsht e kandshme kur âsht pa mundime. Sikur kjo e sodit. Si ajo e nesrit.

— S'po ecet në kambë, tha diku Jaku.

— Nuk âsht lehtë, ia shtoi Ajaku.

— T'i hypim asaj qenje atje! Mâ mirë na vjen, Ajak.

— E asaj mâ keq, Jak.

— Ç'je i çuditshëm, Ajak!

— Mos u bân i tillë, Jak.

Vloj idhnimi.

— Ti je mundimtar, Ajak!

— Ti po rrnon për sot, Jak.

— Paj, ç'âsht ajo — nesër?! — Më thuej, Ajak!

— Nesër âsht — jeta, Jak.

E kapi tërbimi.

— Ti nuk shef gjâ, Ajak! — Jeta âsht — sot! Sot, Ajak.

— Sot âsht xhungël, Jak. Kur do ta kuptojsh këte?

— Ti je çmendë, Ajak! Nuk due mâ me ty!

— Bâhu i durueshëm, Jak.

— Ikë prej meje, përnjimend po të thom!

— Bâhu i sjellshëm, Jak.

— Shko! Shko!...

Ajaku vërejti mënín. Shpirtin ia kaploi pikllimi. Mandej — dëshprimi. Në fund — nji shgënjim i madh, tepër i randë.

Heshtën për do kohë. Me syt në tokë. Mendueshëm.

— Lamtumirë, pra, Jak!

Dridhje në zâ. Lot në sy.

Jaku u trishtue. Ndjeu dhimbje. Vetmi të pafund.

— Rri, Ajak!

— Jo, Jak, jo! Do të kalojsh mâ mirë pa mue...

— Ti do të dështojsh i vetëm, Ajak! Rri me mue.

— Nuk due, Jak. Mâ mirë me shkue. Në fund vdesim se vdesim. Mbarimin e kemi të njajtë.

— Mos ashtu, Ajak! Të rrijmë prap së bashku. Mâ mirë na del.

— Nuk vlen kjo, Jak. Unë po e shof mâ.

— Por, sot e nesër janë njani afër tjetrit, Ajak! Nesër gjithmonë bâhet sot. Kjo âsht jeta vetë, Ajak!

— Kurr nuk më ke kuptue, Jak! Paj, unë s'due ashtu, sa herë të kam thanë. Dëshira ime âsht që sot të jetë nesër. Nesër âsht ajo e bukura, Jak. Unë këte e due...

Nuk u muerën vesh Jaku dhe Ajaku. Sikur të parët e tyne qysh prej zanafillës. Kurdoherë Jaku donte — të soçmen, Ajaku — të nesërmen. Por, prap se prap...

— Due me të ndëgjue, Ajak. Kësi hovi besën po ta jap. Dhe ta dijsh se në çdo ngushticë kam me të ndihmue. Unë s'mundem pa ty.

Edhe nji herë nuk u ndanë. Vazhduen jetën si mâ parë. Dhe u zhagitën nëpër tê gjithnji tue u përla. Në vështirsina, në sprovime... Shum vjet me radhë.

Por...

Nji ditë, Jaku e kapi Ajakun për fyti. E shtrëngoi me tanë fuqi që kishte. Ajaku u zverdh, u turr me forcat e fundit. U bâ rrokupujë...

Në fund — nji dridhje e dobët dhe —

Jaku e mbyti Ajakun. Edhe vehten me tê. Sepse — trupi ishte nji. E jeta vetëm nji.

U çue, prap, tymi.

Prej tymit — Jaku dhe Ajaku të rij.

Filloi gëzimi...

Jetuen, mandej, do vjet të kahdshme. U rritën dhe — prap u ndanë në: sot e nesër.

Mâ në fund edhe ky Jaku e mbyti Ajakun.
Prap u çue tymi.
Prej tij — Jaku dhe Ajaku.
Edhe nji herë u bâ gëzim...
Mandej pikllim.
Pastaj tym.
Gëzim...
Pikllim.
Tym.

S Y T

Njeriu, të cilin thuese e kishte dekurajue mospërputhja e madhe ndërmjet nevojave të njij qytetari bashkëkohanik dhe mundsive me i kënaqë ato nevoja fill mbas njij revolucioni ngadhnjyes, i bani gati valixhet. Tash do t'i japi fund udhtimit e do të zbresi. Kjo gjâ e bani me u tronditë pak. Gëzohej si fëmi për këtë udhtim dhe pritte prej tij njifarë shfrymjeje kush e din se sa të lezetshme. N'atdhén e vet ishte lodhë prej vështirsinave dhe gjithshkafja i dukej e rëndomtë, gati e mërzitshme. E tash âsht i kënaqun, plot gëzim — veç që s'po fishkllon.

Prej altoparlanteve të stacionit po buçet nji zâ: jep spjegime, udhzime, njoftime...

Trenat shkojnë e vijnë. Zhurmë e pshtjellim.

„Attention! Le train de plaisirs numero 1212..."

Stacioni i qytetit me nyje të shumta, me shum dëfrime.

„Attention! Attention! C'est l'express d'orient qui..."

Stacioni i botës...

Hekuri gjëmues i orient-ekspresit hyni me rraptimë në binaret e veta. Madje edhe me njifarë kryenaltsije. Thue se krenohet me emnin e stolisun.

Prej vagonit të fjetjes Kouck et Co — duel ai, njeri elegant dhe me moshë mesatare. Njeri fytyrambël dhe shtatgjatë

— Sa gjallní paska këtu! — mendoi për nji çast dhe po n'at moment u tut se mos i tha me zâ këto fjalë.

U idhnue në vetëvehte për këto përshtypje banale. Qysh kur ishte nisë, kishte vendosë se nuk do të lejonte me u entuziazmue prej kurrgjâje. Të paktën sa për nji thue, donte me e mbajtë vehten përmbi gjithshka. Donte për çdo gjâ me gjykue me ftoftsin e njij mendtari.

Inteligjenti i njij skute të përbuzun t'Europës, çau rrugë kah venddalja tue lëshue shiqime diskrete djathtas e majtas përmbi krenat e hallkut.

„Attention! Attention!" — murmurojnë altoparlantet për trenat që shkojnë e vijnë, për kalesa, për vonesa...

Nëpër rrëmujen e stacionit hekurudhuer të njij zgjoni botnuer, kalon njeriu i shkolluem në flladin e qeses së t'jatit. Prandej — i rrijshin mendët pak si n'hava. Por megjithatê, ai âsht njeri i zellit dhe i hovit. Njeri i cili, si student, i njofti kamxhikët e gjindarmëve të njij monarkije. Njeri i cili edhe stuhín e revolucionit nuk e kaloi duerkryq dhe „urtë".

„Attention!" — thërrasin altoparlantet e nji qendre botnore plot me zotnij e sundues të përzanun.

„Attention!" — bërtasin altoparlantet e nji strofulli të madh spiûjsh e diplomatësh.

Nji ditë u bâ i milionti vizitues i kullës s'Efelit, Luvrit, Panteonit... U bâ i milionti vizitues nga vargu turist të njij sezone së vetme.

Të gjitha kuriozitetet i shiqoi si kushdo tjetër që endet asajde ose kalon me punë të veta. Si çdo endacak i pasun që shuen mërzín tue derdhë paret e grumbullueme me mundin e huej. Si të gjithë ata që turren mbas gjithshkafes që kënaq jo vetëm sýnin, jo vetëm mendjen.

Vrapim për nji grimcë qejfi prej shiritit të lëvizshëm.

Dëfrim...

Kaluen kështu disa javë e muej. Ai pa shum gjana. I pá salltanetet e sarajve, mrekullínat

e galerive. Shkoi në muzeume, biblioteka, teatra, opera... Përdori postën pneumatike. Shetiti në Place de l'Etoile. Hyni mandej edhe në laboratoriume dhe vëzhgoi lojën e elektroneve, thyemjen e atomeve. — Sa magjepsej prej njij gjâje, ngazëllohej prej gjâs tjetër. E mâ në fund — shpraztí. Shpraztí për tê dhe çiftin e tij.

Derisa u kthye n'atdhé, kjo gjâ e shtyni me e lëshue vehten e tij në jetën e rëndomtë të qytetit. Me u zhytë pak në tê pa prospekte e program. Pa rrëfyes e dragoman.

Filloj me u endë rrugëve poshtë e nalt. Me ndêjtë nëpër parqe, kafehane. Me llafosë me të njoftunit e rastit. — Nji natë edhe u deh. Atmosfera skandaloze dhe gjallnija e kangtareve t'andshme, ia ligshtoi matunín dhe pija filloi me rrëshqitë pa kontroll në fytin e tij. Vonë kah mesnata, me nji grusht franga letre, bleu afrimin e njij kangtare. E muer ngrykë këte bukuroshe t'epshit dhe filloi lojën e mahnitshme me shtatin e saj, tue ia shijue bukurít e shumta. N'at ekstazë edhe e gici diku me dhambë. Për këte fitoi nji shuplakë të butë, shuplakë dashunije. Por britma e saj, të thanun në gjuhën e tij, aq fort e habiti saqë menjiherë u ngreh.

— Çkaaa?! Ju qenkit bashkëvendase e ime?

U hutue bukuroshja, u turpnue. I tha do fjalë, e uli kryet...

Rasti bashkoi dy gjethe të njij mali. I takoi në vend të huej e si të huej. Mendja e papjekun e njij gjethi të blertë, e përbuzi atdhén e vet. E përbuzi për shkak të rendit të ri. E përbuzi për bukurín e tij — për Revolucionin. E përbuzi dhe shkoi mbas karremit mashtrues të të huejit të rafinuem... Tash po qan. Po derdh lot dhe po kallxon nji histori të rëndomtë.

Ngapak poet e andrrues, ngapak kangtar lahute e bajraktar, ai lejoi të mallëngjehet.

— Sa e shtrembtë dhe e shtrembnueme mund të jetë jeta kajherë! — i tha femnës me dhimbsuní.

Nji e vërtetë e vogël. Nji e vërtetë e thjeshtë, shum e thjeshtë. E ashpër dhe e vrazhdët. Por, jeta

âsht — jetë. Mu ashtu si âsht e kurrsesi ndryshe. Megjithatê, njerzit mundohen me ecë drejt nëpër tê. Me u shty me krahnuer, me e rregullue. Nji ndër ata që e hekurosin këtë jetë gungaçe, âsht edhe ai. Nga emocioni, mâ së shumti, nga ndjenja.

Ishte i mërzitun për shkak të këtij takimi. Gati i idhnuem në vetëvehte. Në rrugë buçitse, duel sikur më hapsí të kandshme, shpirtqetsuese. Deri vonë t'asaj mbasdreke, shetiti qytetit poshtë e nalt. Ecte rrugëve ngadalë e pa kujdes. Nuk mendonte aspak ku e kah po shkon. Vetëm ecte, ecte dhe s'e interesonte ku do të mbërrinte.

Duel mâ në fund në lumin Sena. Shiqimin e tij e tërhoqën do fytyra të çuditshme në kej. Ktheu dhe u nis drejt tyne. E habiti palmja e gjetun: njerëz që s'janë mâ njerëz. Hijet e njerëzve të mjerë e lypsa. Të ligshtuem e të âjun. Të kërleshun dhe pa rrue... Rrijnë si trupore të ngurta, me sy të fikun, të hupun në kotsí. S'i luten as zotit as njerëzve. Nuk kërkojnë. nuk presin gjâ. Kotsí, kotsí...

Poshtë nën urë — do grupe ka dy, ka tre. Rrijnë çuç ose të shtrimun në fundrinat e zheleve, në gazetat e qituna... Konak i botës së braktisun. Streha e fundit e të këputunve. Plehnishte për burra e gra ende të gjalla.

— Qytetnim! He, qytetnim!... shan, me zâ të prishun e të hollë, nji hije njeriu. Shan dhe tall qytetnimin tue u mundue me i bindë për dishka dy të tjerë, dy të ngjajshmit rreth vedit...

— Të pshtyfsha në qytetnim! Të pshtyfsha në tê, a ndëgjoni! Të pshtyfsha qytetnimin e pomadës dhe të parfumeve! Të pshtyfsha, të pshtyfsha në tê, a po kuptoni! Të pshtyfsha qytetnimin e mëndafshit, florinit, xhevahirit... Të pshtyfsha mû n'at paravan të shtrêjtë, mbrapa të cilit mëshifen ndysi të thjeshta!...

A e ndëgjon kush këte krijesë të dëshprueme? — Kurrkush. As ata madje rreth tij që bashkë me tê banojnë këtu nën urën e Senës. Aq mâ pak ata që vetojnë atje nalt në kolltuqet e veturave. Apatí. apatí...

Po shan dhe po pshtyn n'erë, njeriu i mashtruem që mendonte dikur se në jetë — nderi gjithmonë vrapon i pari. Shan, bërtet e pështyrë — e uji i Senës kalon, kalon ... Kush e din se ç'prej kur shajnë këtu. Dhe jo vetëm në nji gjuhë, në gjuhë të Senës. Atje poshtë, nën urë, ndëgjohen gjuhë t'Europës e t'Azís. Gjuhë të ndryshme, por fatet të njajta.

Kumbonarët e Senës.

Iu afrue njanit në kej. E pyeti.

— Jam Spanjol — u përgjegj i brengosuni. Dhe mos mendoni se jam lyps! Jo, unë vetëm ditën po e kaloj këtu.

Mos mendoni se jam lyps!? ...

— Kam nji shok, vazhdoi Spanjoli. Shok prej lufte dhe besnik. Ai dikur më pruni këndej. Ai kujdeset për mue, m'ushqen ...

— Shokun sigurisht kompatriot e ke?

— Jo! Françez âsht shoku. Interbrigadist ...

Françez âsht shoku — pjestar i brigadave të famshme. Brigadave ndërkombtare. Pra s'ka vend për pesimizëm, o i urti Zhan Kasu! Qe nji ambient ku ndodhet burrnija, ndihet denjsija.

Parisi dhe plotnija e dritës. Tepër e zezë e zeza, tepër e bardhë e bardha.

Parisi dhe plotnija e errsís. Errsí tepër e ftohtë, errsí tepër e nxehtë.

— Kam fuqi e shëndet. Por, ah t'i kisha syt e mij! Syt e dikurshëm...

Vajton xehtari spanjol. Xehtari i Asturís.

— Me syt mund qeshet — unë jo. Me syt mund qahet — unë s'i kam ...

Mallëngjehet njeriu i ri. Xehtari nga Spanja.

Dora e majtë e tij, i çoi syzat e zeza kah balli.

— Oj! ...

Në vend të syve — dy gropa të tmershme.

— Në të pamit tim, kaherë s'pasqyrohet gjâ. As kaltërsija e qiellit, as buzëqeshja e vashës...

Dit' e natë — nji ditë e zezë. Dit' e natë — acar e dëshprim.

— Në luftë i humba syt. Në luftë për drejtsí ...

Parisi. Qytet koordinatash të pambërrijtshme luksi. Parisi dhe Sena nëpër të.

— Aq me andje kisha me të pá, shok, por — me çka! Kam ndëgjue për vendin tand, për njerzit e tij...

Në Senë âsht keji. Në kej mbrojtsi i dikurshëm i nji revolucioni. Revolucioni të cilin e kanë shue.

— Edhe kohën e ndiej vetëm me vesh. Edhe jetën ashtu...

Në botë Parisi dhe gjithshka në të.

— Kam nji djalë, grue e nanë. Tash për tash me letra flasim. Jetojmë me shpresë...

Nji vajzë e humbun në kafe-shantan ka ngelë — revolucionin e urrente. Nji djalosh pa syt ka mbetë — revolucionin e donte. Kush ka ardhë këtu njerzit me i shîque?

— Për nji gjâ, kurr nuk u kam shkrue. Syt që s'i kam, nuk u kam kallxue...

Parisi. Qytet revolucionesh e kundërrevolucionesh fatale. Kush po vjen në të për hir të Lirís, Barabarsís, Vllaznimit?

Qielli — paçavër e lagtë në gardh të shtrembnuem. Prej tij ligjëron errsija e nata. Njeriu i verbtë, e ndjeu mbramjen.

— Me shushurimën e jetës e dalloi kohën. Në mëngjes, qyteti buçet në nji mënyrë. Në mesditë, krejt tjetër. Gjithashtu në mbramje, në mesnatë. Gjithmonë ndryshe, me nyansa...

Hana âsht thye n'ujin e Senës. Copat e saj përdridhen në të dhe nuk mund të shkoqen. Përgjatë lumit, dritnat lahen si nji gjerdan.

— Rodolfo! Allons camarade! — thirri dikush me gjallní.

Spanjoli i verbtë, u çue me gëzim. Para se të nisej, ia shtërngoi dorën të njoftunit të rastit. Në vend syve, shkëlqimi i syzave të zeza e përcuell buzëqeshjen e tij.

— Salut à tous les camarades de votre pays! — i tha. Salut à tous les combattants contre le fascisme! E non seulement aux vivants. Salut...

Të fala shokëve luftarë dhe jo vetëm të gjallëve. Të fala edhe atyne të ramë kundër fashizmit...

Njani shok e muer tjetrin në shtëpí. E nesër prap do ta bjerë këtu. Do ta lâje derisa kthehej nga puna.

Orient-ekspresi po fugon tash në drejtim të kundërt. Nji njeri u çue në kambë para se treni t'i afrohej kufinit t'atdheut të tij. Duel në koridor dhe u ndal pranë dritares. Rryma e ajrit luente me fijet e flokëve të tij, ndërsa syt shiqojshin në hapsínë dhe me afsh e përbijshin gjansín e atdheut. Kësaj here shum mâ të bukur, shum mâ të dashtun...

„Sa e sa gjâna nuk i ke, o atdhé i im! — pëshpëriti plot haré. Shum punohet në ty, shum përpiqet. E tanë je nji vetëmohim i madh. Vetëmohim i vetëdijshëm... Pra — madhshtí! Madhshtí: bazë për mburrje. — Prej së largu të njohta mâ mirë, o atdhé! Prej së largu fillova me të dashtë mâ tepër, më fal... Jeta lakuriqe — ajo âsht jetë. Njohja nga dorë e parë — ajo âsht njohtje. — Mbrenda nji nate nuk mund të këcehej prej qerrit të qeve n'aeromjet. Për këte të vërtetë, u binda mâ. Revolucioni ngadhnjyes, mundsít e shumta na i dha. Dhe denjsín —njeriut... Denjsí njerzore: thelbi i gjithshkafës! Nuk e dijta mirë këte gjâ, më fal..."

Buçet ekspresi dhe, me ringllimën e hekurit, sikur t'i vërtetonte fjalët e tij. Gjithnji mâ i ngazëlluem, ai e drejton shiqimin e vet në gjansinat e atdheut. I përkëdhel bjeshkët e nalta, e puth qiellin e pastër. Veç sa s'po i rrokë n'grykë. Me shtrëngue gjithshka në krahnorin e vet. Asht tepër i gëzuem...

Syt e panë botën. Dhe jetën në botë.

Syt.

PORTA E KUJTIMIT

Po eci mendueshëm dhe po këqyri asfaltin para vedit. Jam idhnueshëm dhe po hahem dishka ndër vedi. Më ngacmojnë marrinat. Më bren kotsija.

— Për ku? — ndëgjova zanin e të njohtunit.

Kryet m'u kthye vetë.

— Tungjatjeta! — thashë dhe ngadalsova hapin. Jam tue shkue të Pjetri. Me e pá njiherë...

— Kam ndëgjue se e kanë nxjerrë prej spitalit.

— Po.

— Ndoshta âsht përmirsue?

— Çfarë dreq përmirsimi! — u përgjegja mërzitshëm. Shkurt, s'kanë dashtë me e mbajtë mâ. Tash i ngrati vuen edhe ûje...

— Keq.

— Keq e mâ keq përnjiherë. Sëmundje e skamje — porcion i dyfishtë mjerimi.

— E mjeshtër i hollë ka qenë! Puntor i zellshëm, i ri.

Vazhduem me ecë në heshtje. Mërzija ime kaloi edhe te shoku. Mendimet vlojshin në kryet, në trû.

— Jam nisë me e pá, e këtë gjâ s'e kam fare në huj. I mënij këto vizita të kota. I urrej, sepse janë të marra dhe pa kuptim. Njeriut duhet me i ndihmue e jo me i bâ vizita të thata! Çfarë dobí ka prej tyne kur s'munden me ja përmirsue gjendjen? Vetëm ngushllim. Phu!...

— Vërtet âsht vështirë me shkue kot — pështpëriti ai, por shka t'i bâjsh. Shokë jemi, miq...

— Po, de, po. Kujdes, ngushllim... E shka mâ në fund? — Kurrgjâ! Atij i duhet ushqim i mirë, drû, qetsí... Këto mâ së pari e jo vizita. Qe mû për këte jam i zemruem.

— Ke të drejtë, pohoi ai. Tuberkulozi s'âsht mahí.

Heshtëm që të dytë. Trokllima e hapave jehonte në vesh.

— Si i ka punët me sigurimin social? — pyeti shoku pak mâ vonë.

— Kurrqysh! — Sot ndjeva për këtê. Dy dit i mungojnë, thonë. Dy dit në punë e papreme. Merre me mend — dy dit!

— Po, po! Ku â hollë, aty këputet.

— Shpesh kam qeshë me këto thanje popullore. Por duket se âsht me të vërtetë ashtu. — Ndoshta kishin me e dërgue diku për mjekim. Në ndonji sanatorium... Kështu, mundet me kopë e kurrgjâ kurrkujt. Ato dy dit i mungojnë se i mungojnë. Nuk mund të ndryshohet gjâ. Ligji âsht ligj, i kanë thanë atje.

— Ato vjetët e mâparshme qenkan shkue bosh, si duket.

— Ta merr mendja! E gjithë ajo kohë mâ se dhetëvjeçare e sigurimit, tash âsht — zero. E ka marrë lumi, si po e shef edhe vetë.

Në brryl të rrugës u ndalëm dhe blemë do mish e pemë për të sëmunin. Mandej duelëm në nji rrugicë të periferis së qytetit. Vjeshtë e vonë, në tê ishte edhe mâ e ftohtë, edhe mâ e murrme. Për së shpejti hymë në nji oborr me shum banesa përdhese, të vorfuna.

— Qëndro, Pjetër, he burr! — i thirra qysh te dera. Mirë je tash, mirë! — thashë tue iu afrue me buzëqeshje.

Fjalët e mija i priti nji gëzim i shprehun pa zâ. Mandej nji lëvizje e lehtë në shtrat. I sëmuni u ngrit pak dhe na zgati dorën. — Venarova se merrte frymë me të vështirë. Syt të shtangun dhe të shkël-

qyeshëm disi. Ndjeva nji farë pikllimi që më duhej me krijue nji haré të rrejshme te ai.

Disa minuta heshtje. Atje në skâj të dhomës, ora e vogël e tavolinës rrihte pleqnisht: tak-rak, tak-rak, tak-rak... Në skâjin tjetër, shporeti i shuem. Mbi tê gaveta e shprazët në të cilën vjete me radhë çonte ushqimin e vet në punishte. — Çdo gjâ âsht e vrantë në këtë dhomë të vogël dhe të ftohtë.

— Ku e ke gruen? pyeta pak mâ vonë.

— Ka gjetë nji farë pune, po për shkurt. Për nja dy-tri javë mâ së shumti. Pardje ka fillue...

Të sëmunin e nguci kolli dhe unë e ndalova bisedën për nji çast. Shoku u çue dhe nisi me rregullue dishka rreth shporetit. Mandej u ngreh dhe duel diku. Mbas do kohe u kthye dhe zhgarkoi do drû. Zjarmi u ndez shpejt dhe filloi me bërbërue gjallnisht. Ndjenjat e randa u zhdukën dalngadalë dhe u krijue nji atmosferë mâ e kandshme. Tash prap ia nisëm bisedës. Pyetjet e stërpyetjet. Gurgullimi i gjallë zanesh, e mbushi odën. Çdonjani kishte dishka me thanë. Me tregue ndonji të ré, ndonji hajgare të vjetër ose hokë.

I sëmuni u këndell. Kallxonte, pyette. Interesohej për njerzit e shokë, për hallet e tyne... M'u mbush mendja se vizita prap vlen dishka. Por — jo për shum kohë. Mora me mend se sa e shkurtë âsht ajo në jetën e tij. Sepse shporeti prap do të shuhet, dhoma përsëri do të mbushet me mërzi e dëshprim. Pronari i banesës sigurisht do të bërtasi për qerán...

— Më duket se rrallëkush mund ta punojë nji gjâ të tillë si ke bâ at portën e bankës agrare — flitte shoku me gjallní.

— Eh! — ofshani i sëmuni. Të kishe me dijtë me çfarë afshi e kam punue. Me çfarë dashnije e kam thurë e palue...

—Si monument âsht, me të vërtetë! — vazhdonte shoku. Monument hekuri të gërshetuem.

— Tri herë sa unë âsht e naltë — tregonte i sëmuni. E me çfarë lehtsije e kam farkue! Kurrfarë lodhjeje s'kam ndie. Dishka e çuditshme më lidhte për tê. Njifarë ndjenje e kandshme. Njifarë dashnije

krijuese, si me të thanë... Me ditë e javë e kam lakue at hekur të zi. E kam dredhë, hollue dhe zgjatë. Veç me e nxjerrë bukurín prej tij. Bukurín e lules në fushë. Lojën e fluturës, hovin e sythit...

— Çdo gjâ në të âsht e qëndisun me mjeshtrí — thashë me ndjenjë. Çdo rreth e rrethëth. Çdo katrore e rrumbullim.

— Eee! — bâni i sëmuni mendueshëm, ndërsa shiqimi i endej nëpër dysheme. Dikur më shtynte dishka me i gdhendë mendimet në hekur. Me luejtë me të...

U ndal si të ngurronte a me e thanë mendimin deri në fund. A me e çfaqë plotsisht ndjenjën që e ndrydhte. Mandej e çoi kryet dhe vazhdoi:

— Tash disi po tutem pak. Po tutem se kurr mâ s'do të mundem...

Këtu zâni iu dridh. E shiqova në sy. Atje vizlloi diçka. Si me shkrepë vetima në lot.

Të gjithë heshtëm. Koha kalonte randë dhe me mundim. Ora e tavolinës prap u diktue me çalimin e saj tak-rak, tak-rak, tak-rak...

— Shum e due at portë, — vazhdoi i sëmuni si me dashtë me thye pikllimin. Çdo hollsí në të e due... Ato fluturime zogjsh të ngrimë në hekur. Ato mollzat që u ngjajnë gjîve të vashave. Gjîve që çohen dhe joshin njeriun. Që tërheqin dhe thërrasin... Mandej ato hallka të holla e të trasha. Të mëdha e të vogla. Pëlhurë vigane e marimangës. . . Tentene e hekurit...

Dora i kaloi në ballin e vesuem. Mandej i çoi vetullat me gishta, i fërkoi syt e ndezun dhe heshti.

Kësaj here, heshtja nuk këputej lehtë. Por prap u bâ edhe njifarë kuvendi. E mandej u çuem. Megjithse ai dëshironte edhe mâ qëndrimin tonë. Dëshironte me i folë dhe me na folë. Mirëpo kjo nuk ishte mâ e udhës. Pamë se ishte lodhë.

Tue dalë, e mbyllëm derën me kujdes. Dhe disi në këte çast, të dyve na kaploi nji ndjenjë e njajtë. Ndjenja si me na pasë mbetë dishka atje. E atje kishte mbetë vetëm qeshja e trishtueshme e njij njeriu të humbun.

Nji javë më vonë shkova prap te ai. Folëm për këte, për ate. Unë atij për shokët, kotsinat e vjetra, ngjarjet e reja. Ai mue për vetëvehten, për andrrat e andrrueme...

— Shum më ka lodhë nji andërr e mbramshme, — tha me buzëqeshje. Sikur qëndrojsha i shtrimë, mu kështu në shpinë, e në krahnuer m'u ka randue njifarë spiralje e hekurit dhe e madhe sa s'ka. Çohej deri në qiell. E me naltsín e saj, gjithnji zgjanohej, zgjanohej ... bâhej si nji himkë. Barrë të randë ndiejsha në krahnuer. Dhe jo vetëm barrë. Friga m'ishte edhe më e randë që mos të rrëxohet. Sepse ajo luhatej atje nalt, luhatej diku në hapsin, e unë ngrî i gjallë për me mujtë me e mbajtë në drejtpeshim. E mû në këte hall, gjithnji e ndiejsha zânin e babës. Më thirrte dishka...

— Babën, më duket, nuk e ke më?

—Kaherë që ka vdekë. Atje në Shkodër, në vendlindjen e vet. U kërhat i ngrati andej-këndej, vjet me radhë. Në fund u kthye. E ngrehi, ndoshta, uji a nostalgjija, shka tjetër? . . . Me vedi e muer vetëm djalin më të madh. Neve të vegjel, duhej të na merrte më vonë, por vdekja...

— Andrrat si andrrat, — thash sa me ia largue mallëngjimin që nisi me e kaplue. Vetëm mos me e lanë njeriun me fjetë rahat.

— Hiç nuk e dij sa zgjati kjo andërr, — vazhdoi Pjetri, i biri Ndoc Hilit, terzis te vrrullshëm dhe të prekshëm nga Shkodra, i cili, ne vendin e vet, vrau nji njeri për shkak fyemjeje, e nji tjetër, në vendin e huej, vetëm se ia shau „nanën shqiptare". — Kam pasë përshtypje se gjithë nata më ka shkue me te. E kur më duel gjumi, ndjeva nji dhimbje të madhe në duer e krahnuer. Frymë merrsha tepër me të vështirë... Diqysh mû n'at çast i pashë para syve po ato shkallët të nalta dhe të dredhuna përpjetë, në të cilat, përshkak të gjakut që më shpërtheu atëherë prej goje, u rrëxova me shishen e oksigjenit në shpinë...

— Interesant! — thashë i mendueshëm. Lidhje e çuditshme ndërmjet këtyne shkallëve dhe spirales

s'andrrueme. Po edhe atëherë dikush të thirrte, më ke tregue.

— Po, — tha tue buzëqeshë. Kryepuntori më bânte zâ.

Kësaj here nuk ndejta shum. I thashë se do të vij prap dhe shkova. Në dhomën e tij, përsëri zuni vend mërzija.

Do dit mâ vonë, mora vesh se ishte paraqitë në punë. Dilema e tmershme ka qenë para tij: ose me mbarue prej ûje dhe të ftohtit te shtëpija, ose me punue i sëmunë dhe — me jetue, ndoshta. Prej fitimeve të rastit të grues dhe vllaut të tij si dhe ndihmave të vogla të shokëve, nuk mund të jetohej. Por, nuk shkoi shum dhe ai prap u gjet në shtrat.

*
* *

Sa herë që kaloi tash rrugës së gjanë, syt e mij s'munden pa ra mbi nji portë. Mbi portën e hekurt të njij ndërtese së madhe dhe e bukur. E së paku me qinda herë kam kalue andej pari dhe çdo herë i kam ngulë syt mbi të. „Banka agrare e mbretnís jugosllave" — shkruente atje dikur.

Zeman i çuditshëm âsht kjo kohë e ime! Dishka tjetër shkruen sot atje. E unë edhe tash kaloj asajde dhe prap shiqoj portën e madhe. Kaloj dhe mendoj. Krejtsisht dishka tjetër lexoj: „Komiteti Qendruer i Partís Komuniste të Jugosllavís" — shkruen atje nalt.

Kohë e çuditshme âsht ky zemani im!...

Çdo herë që kaloj sot asajde, mendimet më kthehen në të kaluemen. Në të kaluemen e afërt — dhetë vjet, madje jo plot... Kaloj dhe sodis atê ndërtesë, portën e hekurt, fjalët e reja... I endi syt nëpër ballin e rrumbullaktë të saj. I endi syt deri në skâjin e dhambzuem të strehës prej së cilës tërthoras shkyejnë qiellin gjashtë shtiza si rreze. Gjashtë shtiza dhe nji shtyllë në mes. Shtyllë e hollë që madhnisht çohet në hapsin. I endi syt nëpër faqen e rrumbulla-

ktë të ndertesës së madhe, dhe shiqimi prap më bje mbi portë. Mendimet me fluturojnë në të kaluemen. Atje shof fytyrën e njohtun të ndërtuesit të saj. Fytyrën e njeriut i cili, me punën e vet, e zbukuroi jo vetëm këtë ndërtesë të këtij kryeqyteti. Në shum shtëpija ka lanë ai gjurmat e heshtuna të jetës së tij të shkurtë. Shum porta të bukura, ballkone, gelendera. Shum hekura të gërshetuem...

„Aty jam unë! — na flitte dikur me buzëqeshje. N'ato hekura... Vetëm le të fillojë revolucioni, le të ipet kushtrimi — dhe unë jam i pari me ju. E ato libra... ato nuk mundem me ua lexue. Shka të bâj kur prej atyne shkrojave më dhambin syt. Më besoni se më dhambin mâ shum se kur e shkrij hekurin me flakën e shvajsaparatit... "

E na qeshshim atëherë. Dhe nuk ja merrshim për të madhe. Sepse prap dishka lexonte. Madje me dëshirë dhe dashuni. Lexonte ndonji broshurë ilegale. Lexonte proklamatat e Partís në fund të cilave qëndrojshin po këto fjalë që sot i shof mbi portën e tij monumentale. Fjalë të cilat, si vulë e nxehtë dhe e kuqe, si nënshkrim i flakët, qëndrojshin në fund të proklamatave, thirrjeve dhe protesteve të kohës sime. — E ai nuk pa kurrgjâ. As s'ia mbërrini me u përgjegjë kushtrimit për luftë e revolucion. Vdiq heret. Shum heret. U mbyt në gjak prej mushknive. U mbyt mû para vizitës sime të tretë.

L O J Ë

Në qytetin e madh, rrugët janë dëfrim. Më pëlqen me u endë në to. Me shique njerzit e sendet. Me mendue ndërmjet krisjes së frenave që nxisin nervat. Por, me rastin e tejkalimit të rrugëve pushoj për me vërejtë e mendue. Mas vetëm shpejtsit. Këte të hapave të mija dhe ate t'automjeteve të fuqishme që s'dijnë për mëshirë. Dhe ngus vetëvehten ose ngadalsoj. Kjo âsht çdo gjâ që bâj atëherë. Sepse: rueju! — pështpërit ritmi i shpejtsuem i zemrës së trembun. Bota ende argtohet tue vra zogj...

Posa dola prej nji rrëmuje kësisoji. Mora pak frymë dhe prap fillova ate që më pëlqen: me soditë dhe gjykue, me kuvendue pa fjalë.

Krejt pak qëndroj para vitrinave. Ma tepër shiqoj njerzit në kalim. Ata janë mâ tërhjekës se çdo mall matanë qelqeve. — Nuk shiqoj vetëm grat që njofin mësheftsin e të lyemunit, shijën e t'ecunit elegant. Shiqoj edhe mashkujt. Njisoj si janë dhe si më duken. Madje edhe fëmijt. Pak mâ parë ndejta me ta. Aty pari, në lulishtë.

„E due mprehtsín e shiqimit! — iu drejtova njij grumbulli fëmijsh. Gjallnin e lëvizjeve, kalamaj!"

Qeshën me mue fëmijt në vrapim. Me mue, i huej në vendin e tyne dhe ardhacak.

Por, qe shëmtimi! Grueja pa shije për harmonin e veshmbathjes me trupin e vet. Pa kurrfarë mase në vumjën e karminit. — Nuk jam smirzí por prap po

qeshi. Po qeshi se âsht tepër qesharake. E ajo sigurisht mendon të kundërtën. Kishte me qa sikur ta ndëgjonte mendimin tem të pamëshirshëm.

„Vallë, mos janë të shtrembët syt e mij dhe shofin shtrembët? — Jo, jo! Mirë janë tue këqyrë," i thashë vetëvehtës. Dhe —

Stop! Nuk e shiqoj mâ ate. Sodisi mashkullin.

Asht në moshë, por jo edhe i pafuqi. T'ecunit e ka të drejtë. Shiqimin pak përbuzës.

„Kujt i përngjan? Kujt i përngjan? . . . "

E shiqova edhe nji herë. E mata kambë e kryet: ecjen, qëndrimin, mandej edhe dukjen e veshjes.

„Po, ai âsht! Ai, me siguri."

M'u kujtue ma në fund dhe rashë në mendime. — Njerzit kalojnë. Sendet largohen. Unë s'jam aty.

„Athue, ç'mendon ai tash, në këtë çast? Patjetër mendon diçka kur endet rrugëve. Të paktën kështu si unë: me ndërpremje. Të paktën ashtu si tjerët: hove-hove."

Dëshirova të mendonte. Dëshirova, po thom. Madje bash për ato që dojsha unë vetë kur vendosa me e marrë për ate që parafytyrova. E kjo ishte punë për mue, vetëm për mue: athue mendonte se jeta i ka shkue në përpjekjet mâ boshe prej të gjitha përpjekjevet të botës? — S'jam i sigurtë. S'jam, sepse syt s'i kishte të mendueshëm.

E lashë, se më kapi gazi. Para vedit po shof djaloshin me mjekërr!

„Ia paske mbërri, shok, aaa! — mendova tue buzëqeshë. Beli ia paske mbërri! Dallohesh prej të gjithë djelmoshavet, s'ka dyshim fare. — Po, a s'po e shef që kjo s'âsht gjâ, or mik i ri? Me at mjekërr aspak mâ i mençëm s'je. As mâ i bukur, të betohem. — Nuk pajtohesh? Po, çka kishe me i thanë ti vetë ndonji vajze me paren e hekurt rreth qafe?"

M'u duk se buzëqeshi.

„Paj, ta merr mendja, djalosh i mirë! Lypset diçka mâ e madhe, mâ e vlefshme, beso në mue."

Deshta ende me kuvendë me te. Po ku me mundë prej buçitjes së rrugëve. Gjithkush ngutet dikah. Me punë të randsishme, po si.

„Por, ç'âsht ajo randsi, vallë?!"
„Për secilin âsht diçka, duhet ta dijsh!"
„Mos âsht ngutsija virtyt në kët vend?"
„Ajo mvaret prej rethanave."
„S'qenka, pra?"
„Ngutet prej nevojës . . ."
U enda për nji kohë të gjatë rrugëve që vlojshin. Shum shiqova, pak mendova. M'erdh dëshira me u shmangë diku.

Ktheva kryet majtas. Dallova pasazhën. Kurr s'kam kalue nëpër të. U nisa.

Posa hyna, u qetsova. — U futa, pra, edhe mâ tutje.

Ho! — Çfarë hapsine! . . . Hapsinë midis mureve. Dhe — shpraztí. Kontrast i mrekullueshëm me shtrëngesën e rrugëve.

Atje ishte buzëmbramja — këtu muzg. Ndërtesa të nalta kanë ngushtue qiellin dhe drita meket. As njeri s'ishte këtu. S'ishte njeri, por jo edhe pa kurrgja.

U ktheva djathtas — më përshëndeti pishëza.

Unë buzëqesha.

Fill mbas saj mështekna.

Unë i buzëqesha edhe asaj.

Mandej prap — pishëza. Prap mështekna . . .

Ndjeva gëzim.

Rrallova hapat dhe lidha duert mbas shpine. E due shoqnin e bimëve të tilla.

„Po ç'âsht ajo?!"

Nji palë hapa të lehta dhe — syt u hapën: matanë degëve mbiu vajza. E hjedhun. E gjatë. — Mbeta pa mend.

I buzëqesha miqsisht. Me fisnikí.

Shiqimi i mbet në bar.

I buzëqesha edhe njiherë. Asaj . . . Figurinës së menduesme.

Mbet e ftoftë.

Vazhdova ecjen tue heshtë. I rashë lulishtes për rreth: vendbanimit të saj ndër dy pisha dhe dy mështekna. Emnin s'ia dijsha. E quejta: Mendesë.

E shiqova gjatë tue ecë. Dhe — m'u mbush mendja me u ndalë. Me mendue bashkë me te. Por, ç'âsht ajo atje?!

U nisa matanë.

I bana do hapa dhe — pashë fontanën. Ishte e madhe. Dhe e bukur. Me kupë në vend qiellit. Dhe — prap vajzë! Tipare femne në mes të fontanës.

Edhe asaj i buzëqesha. Por kot —

Shiqimin ia fali guackës në dorë.

E thirra: Epsh, mbasi emnin s'ia dijta.

U zmbrapa pak dhe i sodis të dyja: Figurinën — Mendesë dhe bimët e saja. Figurinën — Epsh dhe fontanën e saj. Dy tansi të gjalla.

„Pse i kanë vû të dyja në këtë vend? — pyeta vetëvehten. Mjafton njana me ngopë shpraztin."

Mungesë mase, ma muer mendja. Gabim estetik, pa fije dyshimi.

Terri vjen tue u dendsue. — Unë rrij dhe shiqoj.

Rruga shushuron me fuga. — Unë shiqoj dhe gjykoj.

Figurina-Mendesë në piedestal. Me qetsi të thellë shiqon në bar. Mendon pikllueshëm.

„Ndoshta i ke dhanë besë dikujt dhe përvojë t'idhtë fitue?"

Figurina-Epsh qëndron pip në fontanë. Me syt në guackën e hieshme.

„Athue gëzohesh për at lodër sedefe, moj e mira?"

Dëshirova me ndejtë në shoqnin e tyne. Me gjithë që janë memece dhe vetëm pamje të kandshme. Pasqyrim i ngurosun ndër mija tjerë. Sepse tiparet femnore nuk janë kurdoherë — epsh. As hjedhja — mendesë. Madje — as unë ai që jam tash. As qielli me yje. Jo, nuk jemi përherë ajo që jemi tash përtash.

Natë.

U zmbrapa ngadalë mâ afër murit. Syt s'i ndava. U bana si hije, qenje pa peshë.

Figurina-Mendesë: „Kërkova dike dhe gjeta vetmín."

„Ke pishëza të bukura! — i thashë ndieshëm. Kjo âsht krenarí. Mështekna të reja — të menduemit e njomë."

„Por, epsh nuk kam, epsh! Ai âsht i fuqishëm — then krenarín. Të menduemit — në gjuj e qet."

Figurina-Epsh: „E unë deshta yjet. Ndriçimin e tyne n'ujin e fontanës."

„Po ti ke guackën! — thashë me miqsí. Dhe kupën e mrekullueshme. Je qëndisun për bukurí."

„Qiellin e kam dashtë. Qiellin dhe yjet e ndritshëm."

O, ju dëshira, dëshira! Kur do të plotsoheni mâ!...

Edhe unë kam dashtë diçka. Nuk u tregova se çka.

Nji siluetë femne e preu vrik terrin. Sirena e asfaltit... Mendova: kërkon qetsí, ndoshta. Falas ose me ble. Por u mashtrova. Kaloi vetëm dhe u zhduk. Nuk e gjet ate që dëshironte.

U nisa, mâ në fund, edhe vetë.

„Lamtumirë, figurinat e dashtuna! — Lamtumirë!" — u thashë.

Mbetën të pikllueme. Pa fjalë...

HIJET NË KUVERTË

„... A nuk ndieni, zotni, njifarë ngjashmënije ndërmjet kësaj muzike dhe lundrimit mbi det? — Jo? — Çudi! ... E unë, disi, shum po e ndiej. E hatashme âsht kjo muzikë e Ciganëve hungarezë. Ajo kurdoherë më bân për vedi. Më përkund si me qenë në ndonji barkë. — Po edhe juve duhet t'ju dejë pak ky vërshim tingujsh magjikë. Unë, qe, po shkrihem mâ në këthough det akordash të valshëm. Ndahem në grimca, tretem. . . Me ç'po shof, edhe ju ndieni tash se si po zhytemi në njifarë hareje. Se si po na lëshohen dejt, po fisnikohen mendimet. Qe, jemi bâ mirsija vetë! Bukurija e dêjë për amshim. E tanë bota na âsht bâ tash vetëm... — mikeshë, mikeshë, mikeshë... — Qe, zotni, a nuk âsht kjo shetí në detin e gjanë? — Po, po, muzikë e hatashme âsht kjo e Ciganëve hungarezë! — E tash? Venja re tash! Si me qenë në gjirin e valëve të mahnitun. A ndieni sa hovshëm na sjell kjo tempo e gmendun, na flak! Çdo pjesë e trupit na truset tash, na shkurtohet. O, o, bash si në detin e shqetsuem! A shifni gjâ në këthough çast pos — vedit, vedit, vedit?... — Si në furtunë, zotni! Në furtunën e vërtetë në detin e gjanë. — Qe, ç'âsht muzika e këtyne Ciganëve, zotni! — Por, a keni përjetue ndonjiherë diçka të tillë? Kudo e në çfarë deti qoftë? Ose në tokë, ndoshta? — Po e jo, a? Megjithate, po. Këte po ju shof në fytyrë. Ve-

tëm se nuk ju kujtohet. Po, vetëm se nuk ju kujtohet..."

„Ju i shiqoni sendet, kisha me thanë."

„Hëm! Po, po, zotni. Por, besomëni, kjo âsht nganjiherë si me këqyrë me sy të mbyllun. — Çuditeni? Mendoj se gaboni. Kryesore âsht me vërejtë e jo me shique, zotni! Edhe fotokamera din me shique, po a thue vëren ndonji gjâ? Asht marri me këqyrë me synin e kamerës! Marri, sepse nevojitet me vërejtë e jo vetëm me shique. — Po hapni syt? Kjo më prek. Dhe më gëzon, besomëni. Ju, si duket, dini me vërejtë. Do të pohoni se këte nuk e keni mësue lehtë. — Por, a ju kujtohet gjâ prej fëminís suej, zotni? Njeriu âsht mâ i mrekullueshëm sa âsht fëmí... I keni dashtë flamurthit, sigurisht? Uniformat poashtu? Keni ecë simbas ritmit të trumpetave, kuptohet. Keni luejtë luftën..."

„Të gjithë fëmijt e botës i duen këto."

„Po, po. Të gjithë fëmijt e botës i duen këto. Edhe unë i kam dashtë. Ndëgjoni: trampara, trampara, trampara tramp! Brr, brr, trampara tramp!... — Po zotni, ajo jehonë e trumpetës së feminís sime edhe sot më tingllon në vesh. Kjo siguristh ndodh edhe me ju. Edhe me të gjithë ata që dikur kanë qenë fëmij. Sepse të gjithë kemi qenë të pahalle. Të gjithë kemi luejtë njisoj. — E kur u rritëm, u bâmë luftarë të pispillosun. Ju, ndoshta, keni qenë në ndonji luftë? Po, po, pa tjetër keni qenë në ndonji luftë... Po hapni syt? Pse po hapni syt?! Paj, keni qenë, zotni! Dhe keni vra dike, pa dyshim. — Po i mbyllni syt? Pse e bâni këte?"

„S'më pëlqen kjo bisedë."

„Domethanë keni vra dike?"

„Nuk dëshiroj me folë për këtê."

„Po pse e mshifni? Ku del hallka prej zinxhirit!"

„Të gjithë kanë vra."

„Ashtu pra! Të gjithë kanë vra e hajt. Çdo gjâ arsyetohet në këtë botë. Ha, ha, ha!..."

„E ju? A nuk keni qenë kurr në luftë?"

„O, po! O, po! Edhe jo vetëm në nji."

„Edhe keni vra ndoshta?"

„Po i përsëris fjalët tueja: të gjithë kanë vra."

„Çirculus vitiosus!"

„Mu këte deshta të thoni."

„Pse më provokoni, ju lutem?"

„Pse? Paj, ta shifni edhe mâ mirë këtë rrugë qorre! Këtë kulm të tragjedís njerzore. — Prandej po them — marrí âsht vetëm me shique."

„Mjaft me këto."

„Mjaft? E pse, zotni, mos me vërejtë atê që shiqohet? Unë, qe katërdhetë vjet që kacafytem me këte. Shoqni këtë lapsth guri! Kurrgjâsend. — Mirëpo kjo grimcë, ky send i vogël dhe pa vleftë, më shtynte me vërejtë e jo vetëm me shique. E' deri atëherë, zotni, isha vetëm shiques. Dhe shkilsha tokën me madhshtí, e cila më dukej mirënjoftse ndaj rrahjes së çizmeve të mija. — O, o, sikur ta dini se si nuk shifet gjâ prej fuqís! Kurrgjâ, a kuptoni!... Për gjeneralat kam dijtë qysh si djalosh. Edhe ata për mue, po si. Dïku në tefterët e tyne kam qenë numër. Grimcë në llogarín e ndonji kokë tullace ose të krehun bukur. Dhe — u bâna uniformë nji ditë. Uniformë ushtarake, kuptohet. S'ka randsí se çfarë ngjyre dhe grade. — Po edhe ju keni qenë dïkur uniformë, doemos. Dhe keni vra. Dhe bâ gjithçka. Ftoftas keni mbjellë dhimbje, zotni, e nuk jeni neveritë. As që jeni prekë se shkilni jetnat e hueja për tuejën. Keni humbë ndjenjën e së tmerrshmes dhe kjo ju âsht bâ gjâ e zakonshme. Dhe, ç'âsht për habí, s'keni harrue me thanë vedit — njeri... — Po, po, doni me thanë: dikush ka urdhnue, dïkush ka vra. Shërbimi i rëndomtë në shiritin e lëvizshëm. Të gjithë të pastër, s'ka fajtorë..."

„Jeni tepër rigoroz, më duket."

„Së pari ndaj vedit, zotni. Mandej jam i lumtun. I lumtun që, nganjiherë, me të drejtë mund të bâhem — ujk. Atëherë kur më ndjekin. Prandej kafshoj egërsisht, kuptohet. Mbrohem me tanë fuqin. Përndryshe — jam i qetë dhe e due botën. Mundoj vetëm vetëvehten..."

„E pohoni, ndoshta, se edhe kjo âsht dhimbje."

„Po, patjetër, zotni. Por ajo âsht e imja. E imja dhe në vehten time. Nuk i dhemb kujt gjâ prej saj."

„Parimet njerzore shpeshherë janë frazë."

„O, zotni, sikur ta dijshit se çfarë të vërtete të madhe keni folë tash! Nuk e dij vetëm se a jeni mjaft të vetëdijshëm për këte. — Po, po: parimet janë shpeshherë frazë. Njerzit i nderojnë derisa u nevojiten. Përndryshe, u bijnë shqelmë. — Qe, aty e keni thelbin e komedís, zotni."

„A kishit me vazhdue tregimin e lapsit të gurit?"

„Ju intereson? Po tmer âsht ajo punë. Tmer i pangushllueshëm.

„Sidoqoftë, vazhdoni!"

„Keni pasë, ndonji motërz dikur?"

„Ka kohë e kanë vra."

„O, atëherë po e lamë, zotni. Nuk due me ju shqetsue..."

„Tregoni, ju lutem! Diçka fort po më intereson."

„Po kush e vrau? Ushtarët, ndoshta?"

„Po, ushtarët."

„Hm! Çfarë ngjashmënije! A më sqaroni pak, zotni?"

„Nuk më kujtohet krejt. — Ishte mëngjes, këte e mbaj mend. Qytetin e kallën. Vranë me rend e pa rend. Ahmarrje, thanë..."

„O, mâ mirë lene, zotni!"

„Ju vetë kërkuet hollsinat."

„Po, po, por më kanë lanë nervat. Nuk mundem me ndëgjue."

„Ajo shtrëngonte lapsin e gurit..."

„Lene, lene! Mosni mâ."

„Dhe lebetitte tmershëm me mbrojtë t'amën..."

„Pushoni, zotni! S'jam kah ju ndëgjoj."

„Diçka po ju prek, më duket."

„Shum, zotni!"

„Klithte dhe kapte ushtarët për setre..."

„Mos më mundoni mâ!"

„Dhe mâ në fund ra e therun. Ra pranë pllakës së thyeme, e cila ishte e mbushun me nji fjalë të vetme: nanë, nanë, nanë..."

„Mjaft! Mjaft, po ju përbej!"

„E nana kishte mbarue."

Si me e pasë flakë karriga, për nji çast u gjind në skaj të kuvertës. Tue përbi hapsinën para vedi, kërkonte qetsi... Mâ vonë iu afrue edhe bashkëfolsi. Heshtnin do kohë njeni pranë tjetrit. Mandej u nisën për të gjatë kuvertës...

„Ç'prej atëherë, zotni, fillova jo vetëm me shique. Mu prej asaj dite kur, në xhepin tim, gjeta këtë send të vogël guri. Por nuk u ndala soll në kete. Kërkova që edhe tjerët të vërejnë e jo vetëm të shiqojnë. Dhe çka më ndodhi? Njerzit më quejtën: i përçudshëm. Bile edhe mâ zí. Nisën me pështpëritë se jam i çmendun. Po, zotni, këso pështpëritjesh kam ndëgjue mbas shpinës. — E unë, besomëni, nuk jam i tillë. As nuk sulmoj kend, as nuk i kërcnohem. Vetëm se të rrahunit i përgjigjem rreptë e dyfish."

„Ju lutem që ta vazhdoni tregimin e lapsit të gurit. Nuk e mbaruet."

„Unë i kam dhanë fund, zotni. A nuk e kuptuet? Lapsi i gurit ka qenë i vajzës së vogël."

„Çkaaa?! Ju e keni vra Lilin?"

„Jo unë jo."

„Po tash e folët!"

„Voglushen e vrau uniforma, zotni."

„Tmer! Tmer! Ku bâhet njeriu — uniformë?!"

„Për t'u çfajsue — po."

„M'u gërditët! Mu gërditët pa masë! Juve jo që jeni vetëm gjaksuer por edhe cinik!"

„Po nguteni pak, zotni. Mos po mendoni, ndoshta, se s'keni vra dike në luftën e dytë?"

„Luftar kam qenë."

„I sulmuem apo sulmues, ndoshta?"

„S'ka randsí! Kam bajtë uniformën."

„Ha, ha, ha!... O, o, ha-ha-ha!!!... O, hahaha!..."

Qeshja e çuditshme, gati si e çmendun, mezi u fashit. Qeshja me të cilën qahet dhe kafshohet. Qeshja prej dëshprimit...

Kur u qetsue mâ në fund, i lëshoi bashkëfolsit nji shiqim të gjatë dhe fyes. Mandej shtoi:

„Pak mendoni për fjalët tueja, zotni. Shum pak. Kjo me sigurí jua ul vlerën. — Si keni mundë me

më quejtë gjaksuer, kur, qe edhe vetë mshifeni tash mbas uniformës?! Sa qesharak âsht njeriu kur âsht fjala për të! — Vrasësit, zotni, janë ose njerëz ose uniforma. Për Bemin tim unë nuk bâj fajtor uniformat."

„Bemin?!"

„Mos e keni njoftë, ndoshta?"

„Jo, jo! Njifarë përngjamje..."

„Përngjamjet janë interesante, zotni! A kishit tregue gjâ?"

„Ndodhí e vogël e luftës. E parandsishme."

„Me gjithë qejf kisha me e ndëgjue!"

„Kurrgjâ e veçantë."

„Megjithate, ju lutem!"

„Mirë. Po ju tregoj mbasi po doni... Ishim në nji marshim të vështirë. Gati të pashpresë. E dini mâ edhe vetë këtë hall... Njerëz t'untë e të ngrîmë. Të rraskapitun fare. Kur... në nji çast — sulm të papritun! — U shtrimë menjiherë në borë dhe e nisëm luftën. Nji shok im qet, shof, në nji cung para vedi. Merrnja me mend se çfarë halucinacioni! Për rreth tij frushkëllon bora prej plumbave, e ai qet në trungun e kalbun të çuem pjesërisht mbi të bardhën. — Ai âsht dru! — i bërtas unë. Shiqo majtas! S'andejmi po gjuejnë!.... Por kot. Ai vazhdoi ngultas me shti në cung. — Nuk dini sa keq më vinte! Pos kësaj, mezi mbahej mû në buzë të greminës. Fatkeqsí e dyfishtë... U mundova me iu afrue. Nuk mbrrinа. — E qëlloj plumbi dhe po n'at çast e përbiu gremina. U tërbova sa s'ka mâ... Dhe menjiherë e ktheva luftën me vrasësin e tij në shpat. Shpejt e palova... — Mâ vonë i gjeta nji letër në xhep. Ndëgjoni këtë pjesë:

„... Dje, si ndonji fëmi, luejsha me municion, nanë. Dje kur na dhanë shum. Tue mbushë krahnat e mitraletës mendojsha për të gjithë ju, nanë. Dhe u pikllova tepër. Çka nuk kam mendue, nanë. Municioni ishte prej atij tandit. Ai i fabrikës ku punon ti, nanë. Lexoj atê PUP

505 dhe mendoj sa mâ zí... Ah, nanë, me e dijtë sa i çuditshëm jam bâ! Sa i mallëngjyem për andrrat e dikurshme!... Këtu vetëm coptohemi, nanë. Mâ zi se ujqit. Këte po e them me gjithë mend, nanë. Besomë, me gjithë mend..."

„Mâ mirë lexonja vetë. Urdhnoni letrën!"

Dora që dridhej, u zgjat ngadalë dhe e muer. Syt filluen me rrëshqitë prej rreshtit në rresht. Letra dridhej gjithnji mâ fort. Nji ofshamë e gjatë, shënoj fundin...

„Paski vra tim bir, zotni."

„S'âsht e mundun! Ky âsht, ndoshta, njifarë tjetër Bem."

„Jo, jo! Hiç s'ka dyshim. Ia njof dorëshkrimin. Pos kësaj — emnat janë këtu. Kështu quhem unë, kështu nana e tij. Kështu të gjithë tjerët që i përshëndet..."

Stuhija valvit ujin e paanë. Hjedh valët dhe i then në trupin e vaporrit si përshëndetje të natës që kërcnon. Transatllantiku i fuqishëm nxiton për në cakun e vet. Drejtimi — kah juglindja, simbas shêjave të yjve. Në kuvertë s' gjindet kërrkush. Vetëm dy hije të shkëputuna tinëz, hahen ndër vedi derisa trupat e tyne prehen në kabina dhe lexojnë libra.

NGJYRAT

„Qysh prej lindjes filloi disi ndryshe — tha, rrudhi mandej ballin dhe hudhi nji shiqim përjashta. — Posa lindi, dy gra, në ferk të dritës e hypën mbi pullaz dhe nisën me folë njana tjetrës:

— Ç'âsht ajo?

— Ulkoja ka pjellë ujk!

— Ç'âsht ajo?

— Ulkoja ka pjellë ujk!

— Ç'âsht ajo?

— Ulkoja ka pjellë ujk!

Tri herë me radhë. Sepse — duhej me këputë vargun e kobshëm të vdekjes së foshnjeve. — Fëmija lëvizte në pullaz, me sy të hapun — për shkak të freskís së mëngjesit. Ndoshta edhe për shkak të kurreshtjes me dijtë se çka ka në këtë rrafsh të rruzullit toksuer... — dhe qeshi pak përçudshëm. — Kush e din! Grat dojshin dhe dëshirojshin vetëm nji gjâ: me mbetë fëmija gjallë, me u rritë. — Mâ në fund e zbritën prej pullazit, vrapuen me tê tri herë rreth shtëpis, e mandej — me gëzim u futën n'odë.

— Veni emën ujku! — iu lutën mashkujve .

Kështu filloi jetën e vet Ujkani."

Qesha. Qeshi pakëz edhe ai. Mandej shtoi me gjallni:

„U patëm njoftë dikur në nji mënyrë jo të rendomtë. Këte e mbaj mend si sot: Kisha lidhë njifarë

mace dhe e tërhiqsha me sixhim. Kur nuk donte me ecë, i bijsha shqelm.

— Mos i bjer shtazës, more! — më qortoi nji grue në kalim. Dhe prap:

— Mos e mundo, he i mallkuem! — bërtiti dhe u dridh prej idhnimit.

I rashë macës edhe mâ tepër, tue qeshë me inat. Por qeshja ime shpejt u shue. Vuna re — nji moshatar i imi po vërsulej kah unë.

— Lëshoje macën! — frushkulloi shiqimi i tij.

— Asht e imja — ia prita ftoftas.

— Lëshoje macën! — ma preu si me shpatë.

— Nuk due!

Nji krismë shuplake dhe maca e zgjidhun vetimthi u ngjit në shtyllën e afërme dhe u zhduk matanë gardhit...

Qe, qysh atëherë e mbaj mend Ujkanin."

U ndal pak si me u kujtue. Çeli mandej kutín dhe filloi me mbështjellë cigaren.

„Eh, moti ka qenë kjo, vazhdoi i mendueshëm. Moti! Atëherë kur jeta na dukej të dyve si pranverë. Atëherë kur lidhej shoqnija dhe nuk mendohej për vdekje."

Heshti prap. Mandej, tue kqyrë nëpër vetullat e kërleshuna, pyeti gjallnisht:

„A keni pa ndonjiherë njeri në vargoj?" — dhe, para se me u përgjegjë, vazhdoi:

„Po, pamje e vështirë ç'ishte ajo! Ndoshta pse âsht aq e panatyrshme... Nuk dij çka kisha dhanë vetëm mos me e pasë pá kah e çojshin në zinxhir. Merrnje me mend: e tërhiqshin si zagarin! Atê — Ujkanin... — Vaj, vaj, vaj! Para syve t'aq njerzve. — Ishte ditë pazari... Jo,jo, kurr s'kam me harrue këte! Sidomos at shiqimin e tij. Si të donte me thanë diçka, me porositë... Si me kërkue ndihmë, falje ndoshta..."

Prap e ndërpreu tregimin. Mbylli syt nji grimë dhe u zhyt në kujtime.

„Nuk mendojsha n'at çast se ku e si e kishin kapë. Vetëm më tërhiqte diçka mbas tij... Nëpër furtunë të hatashme që frynte. — E bota e krrusun

shkonte poshtë e naltë mbas punëve të veta. Përbrî njerëzve, në vargoj, ecte — ai. Njeriu që flijohej vetëdijshëm edhe për ta... Ecte i qetë, kryenaltë. Madhshtuer si lisi në shtërgatë. Lisi që thehet por nuk përkulet... — Tue shkue mbas tij, m'u dukte si me i ndëgjue mendimet e kalimtarëve:

— Batakçi!

— Jo! — përgjigjesha me vedi.

— Hajni!

— Jo! — vlonte në mue.

— Gjaksori!

— Jo! — Jo! ...

„Sa pakuptim ishte kjo zihje e ime me botën memece në kalim! Dhe e mjerë. Sepse — nji njeri e çojshin në vargoj. Me e mundue dhe hupë diku për me pengue kryengritjen, me ndalë të pandalueshmen... Ujkani gjithnji ecte i papërkulun, ashtu si din njeriu nganjiherë. Dhe besomëni, kurr nuk kam ndie vehten aq të vogël, aq të mjerë si at çast... — Nëpër valën e borës, që paprâ rrihte fytyrën, syt... ndëgjova nji grue që u ndal:

— I mjeri njeri!

Mos dhuro lule t'untuemit, oj fisnike! — deshta me i thanë, por..."

Pushimi edhe mâ i pikllueм, edhe mâ i randë.

„Shtyjsha vetvehten me ndërmarrë ndonji gjâ, aq të nevojshme në këtë moment, aq fatale... Shtërngohesha, më terrohej para syve. — Kërkend e kurrgjâ nuk shifsha mâ. Vetëm — Ujkanin, vargojt — nyjat e hekurta në duert e tij t'irnosuna... Por — vendimi nuk merrej.

Në këtë gjendje tepër të vështirë, plasi rrëmuja!

Britma e policëve. Kërsitje me revole. Panikë. Njerëz po ikin si të lanun mendsh...

A mos mendoni se unë e shkaktova at hallakamë? — Jo, jo! Dëshira e Ujkanit për me shpëtue ishte mâ e fortë se vendosmënija ime me u flijue... — U shkëput dhe humbi në furtunë..."

Heshti me syt të mjegullueм.

— Iku? — pyeta i gëzuem.

„... Do dit mâ vonë, nji katundar gjeti, në pyllin aty afër, njifarë këpuce me shputën e kambës në të. Për rreth ishin gjurma ujqish dhe njolla të kuqe mbi borë... — E në nji zyrë, në regjistrin e „të rrezikshëmve", dikush vuni pranë emnit tij dy vija përkryq."

Me çka matet njeriu?

NËN MYSHK

— Hej, kush âsht mâ i shpejtë — era apo na!...

Grupi i vogël i fëmijve u ndal. Ballnat e djersitun i fshijnë me lëvizje të gjalla duersh.

— Nuk due mâ! — Hajt tash ti banu kalë!... Ti po ngreh keq.

Nëdhambëza u hoq nga goja dhe u qit për tokë. Mandej edhe tjerët i hodhën veglat e lojës. Të ngulshuem prej vrapimit të hovshëm nëpër rrugët e pluhnueme të qytetit, fëmijt u rreshtuen nëpër bar të vyshkun.

— Tash e tutje unë do t'i marr frejt e ti mbaje nëdhambëzën — bërtiti ai që pak parandej ishte kallë.

— E unë do ta shtyej këtë rrotën tande, i tha tjetri fqiut të vet dhe e muer veglën.

U bâ nji zhurmë e madhe derisa po merreshin vesh ndër veti se shka do të ndiqte secili prej tyne. Mâ në fund çdo gjâ u zgjidh. U ndërruen rolet dhe veglat e lojës. Rrotzat e ndryshkuna hekuri — të gjetuna kushedi se në çfarë qoshje, rrathët e gunguem — të hequna diku prej kacave të vjetra. Copa teli të përdredhuna, shkopij, frêj... tashmâ janë prap në lëvizje të mahnitshme. Vargu i hasherijve rishtas vrapon. Me hov e poterë. Me syt të ngulun në veglat e tyne sikur të dojshin me ua shpikë tanë ambëlsín e lojës.

Kur pak mâ vonë u gjetën pranë dyqanit të pemëshitsit Ymer, papritmas fryni nji erë e furi-

shme. Malli i tij, i rregulluem për bukurí përpara dugâjës së vogël, pandalueshëm fluturoi rrugës teposhtë... Shportat e vjetra, arkat e luhatshme dhe teneqet e ndryshkuna, bânë të qeshi bota me rrokullisjen e tyne buçitse.

— Të vraftë zoti që të bâni! — e mallkoi erën pemëshitsi bablok, tue shique mallin e vet të mjerë nëpër kalldramin e çarshís. Prej teje vetëm sherr ka insani!...

Ndërsa ai shtërngonte dëshprueshëm grushtat nga e keqja që e gjeti dhe pa mujtë me bâ gjâ, fëmijt e muerën situatën në dorë. Me shkathtsí i fërfluen veglat e lojës dhe si ânza u turrën në pemët të derdhuna tue grabitë sa mâ shum që mujshin. Tue i pá se si po shtyhen për tokë tue ia rrëmbye mallin si grykës, u ngurros prej mjerimi. Mandej, shpejt dhe si i hutuem, vrapoi mbas enëve tue mos dijtë se shka me kapë mâ para derisa ato rrotulloheshin gjatë rrugës sikur t'ishin mâ të lehta se pendlat.

— Leni aty, bre shejtana! — u bërtiti me idhnim. Mos ma prekni mallin, he zoti ju plastë jarabi!...

Fëmijt u trembën dhe menjiherë ikën. Ikën, por me xhepa dhe gjí të plotë.

Tue e pá në hall, pemëshitsit plak iu afruen dyqanxhijt fqîj. Ndërsa i mblidhshin enët, perimet dhe pemët, fëmijt qëndrojshin anash dhe shiqojshin veglat e tyne të lojës, të cilat kishin mbetë atje ku filluen me i grabitë pemët.

— S'ka hajr prej fëmijve të sodit! — pikllueshëm i ankohej Ymeri fqíut, i cili i ndihmonte për rregullimin e mallit. Gjysmën e pemëve ma kanë rrëmbye, bre hajna që janë!...

Tue i ndíe këto fjalë, fëmijt shiquen njani tjetrin. Duert u shkuen pavetëdijshëm kah xhepat, kah gjît. U erdhi keq për të shkretin bablok.

— T'ja kthejmë! — tha njani gjallnisht dhe hodhi shokëve nji shiqim pyetës.

— Por tash s'guxojmë t'i afrohemi — tha tjetri mendueshëm.

— Unë po shkoj i pari! — shtoi mâ i guximshmi dhe u nis me hapa të vendosuna.

Derisa ai kalonte rrugën n'anë tjetër, syt e tjerëve ngultas e shoqnojshin. Me frigë pritej momenti kur do ta kapi pemëshitsi për të rrahë. Por babloku ishte krejt i qetë dhe mirrej me rregullimin e mallit të mbledhun.

— Qe pemët tueja, mixhok! — i tha fëmija gazmueshëm dhe filloi me i shprazë xhepat.

Plaku ktheu kryet dhe e shiqoi me bisht syni. Mandej buzëqeshi miqsisht dhe shtoi i kënaqun:

— Njashtu, njashtu, bir i im! Duket se je prej shtëpije së mirë, fisnik... Hajde mbama këtë shportë që t'i rregulloj specat njiherë. Gjithshka âsht përzie dhe pluhnue...

Tue pá shokun se si po punon me pemëshitsin, i cili me vithet e mëdha të shallvareve gjithmonë u dukej i çuditshëm dhe qesharak, ata si t'urdhnuem vrapuen kah ai.

— Gjysh, ku t'i qesim pemët? — bërtitën me zhurmë e gjallní, ndërsa syt u shkëlqejshin gëzueshëm.

E pemëshitsi plak, njeri shtatshkurtë dhe pak i çalë në njanën kambë, me pabesim dhe tashmâ krejt i hutuem, u drejtoi nji shiqim të zgurdhuem.

— Edhe ju keni prû, a?! — Mashallah, mashallah!... Sa të mirë janë fëmijt e sodit!... Qe, qitni këtu, sugarët e mij. Vetëm jo të gjitha në nji vend. Dardhat veç, mollat veç. Të gjitha veç e veç. Të jenë prap ashtu si kanë qenë...

Fëmijt me gjithë zemër iu përveshën punës. Shpejt e për pak kohë, çdo gjâ u rregullue si duhet. Mû ashtu si kishte qenë përpara. Atëherë plaku, si ishte galuç, u çue, u suell majtas e djathtas dhe kundroi mallin e paluem. Mandej muer mjekrrën ndër grushta sikur të mendonte. Fëmijt qëndrojshin të qetë dhe me vemendje ndiqshin lëvizjet e tij. Pritshin që t'u thonte se çdo gjâ âsht vû në vendin e vet dhe se tashti mund të shkojshin.

— E, kalamaj! — u mahit plaku dhe buzëqeshi. Kush âsht mâ puntuer, unë apo ju?

— Ti, mixhë!— bërtitën fëmijt gazmueshëm e sikur nji zâ.

— Jo, jo! — vazhdoi plaku. Edhe ju jeni të zellshëm. Po edhe djelm të mirë. Hajdeni pra dhe secili merrni nga dy kokrra pemë! Mollë, dardhë... shka t'ju dojë zemra.

Të hutuem pak, fëmijt vetëm shiquen shoqi shoqin. Mandej i lëshuen syt teposhtë dhe mbetën si qirij.

— Hajt, hajt!... Skeni qare pa marrë. E keni hak!...

Mbasi asnjeni nuk i afrohej pemëve, plaku kapi të parin për dore, e prini kah shportat dhe i urdhnoi:

— Merr babo! Merr prej të cilve të duesh!

Dora mâ në fund lëvizi dhe kapi ngurrueshëm nji kokërr dardhe. Mandej iu desht me marrë edhe të dytën.

— Njashtuuu! — bani pemëshitsi i kënaqun. Hajt tash edhe ju!

Njani mbas tjetrit të gjithë bânë kështu. E pastaj fluturueshëm vrapuen kah veglat e lojës.

Tashmâ janë tue kërcye nëpër rrugë. Pemët e dhurueme i kafshojnë me andje.

Kush âsht mâ i shpejtë, era apo fëmijt!...

Kur grupi i furishëm iu afrue dyqanit të plakut shkodran, t'atij teneqexhiut të palodhshëm, i cili, prej agimit deri në muzg të mbramjes, rreh teneqet, në vesht e tyne mbërrijtën tingujt shurdhues dhe menjiherë filluen kangën e çekiçit:

— Tak-tuk! Tak-tuk! Tak-tuk!... tue u përshtatë me kujdes ritmit të tij.

Prisi i vargut u ndal mu përpara dyqanit. U ndalën edhe të tjerët. Ai pastaj zgjati kryet për derë dhe pyeti me zâ t'ambël:

— Mixha Tomë, shka do të kesh për darkë?

Njeriu i thimë dhe i krrusun mbas pune, krejt i mbuluem nga ndryshku dhe pluhni i dyqanit tëvorfun, ngriti ngadalë vetullat e randa dhe ndaloi të rrahunit e çekiçit.

— Paçamur! — i tha gazmueshëm nëpër mustaqet e varuna.

Ndoshta njimijë herë e kanë pyetë deri tash se shka do të kishte për darkë dhe ai po aq herë u ka përgjegjë me të njajtën fjalë. Dhe mû kjo i dëfrente fëmijt hasharij. Po edhe gadishmenija e tij për t' u përgjegjë me buzëqeshje dhe pa idhnim. E kjo i shtynte që të kthehen shpesh e të kqyrin në derë. T'ja bajnë po at pyetje. T'ja ndëgjojnë po at përgjegje. Të kënaqen me buzëqeshjen e tij njerzore... E ai u dhuronte me durim këtë gëzim fëminuer. Kurrkush ndoshta pos myshterijve nuk ishte për të mysafir mâ i dashtun në dyqan se ata. Pyetja e tyne naive dhe pa qëllim të keq, sikur t'ishte e vetmja bisedë e kotë gjatë punës së tij të përditshme. Rast kur edhe ai vetë ndiente njifarë gëzimi dhe e ndalonte pak çekiçin e tij të palodhun.

Koha gjithnji e mâ tepër u turbullonte dhe vargu i fëmijve vazhdoi udhën e vet gjarpnuese. U suell andej-këndej nëpër rrugë e rrugica e pastaj prap u ndal. Kësi hovi përpara kafehanës së kafexhiut të njohtun si grindavec të pashoq. Por ata nuk u ndalën këtu për këtë cilsí të karakterit të tij. Vemendjen e tyne e tërhiqshin petkat e tija të larme e jo të zakonshme për këtë krahinë. Petkat egzotike dhe të stolisuna për mrekulli. Kësaj here edhe për nji gjâ tjetër u ndalën para derës së tij. Dojshin me pá se si duket njeriu të cilit i ka ikë grueja, për të cilin gjâ flitej nëpër mahallë. Në kryet e tyne kushedi se sa fantastike u pasqyrohej kjo ngjarje.

Të grumbulluem para derës, filluen me i endë syt nëpër mbrendín e pijetores tue pritë rastin kur të dali kafexhiu mbrapa tezgjës, për t'i prû meze të vetmit myshteri që e kishte. E ai gjithnji kërkonte dishka nëpër qoshet atje dhe murmuronte zemrueshëm. Qiellí ishte krejt i vrantë dhe së shpejti ia nisi edhe bumbullima. Diku mbas tezgjës u ndie zâni i tij i hollë, i çjerrun:

— E vraftë rrëfeja edhe këtë qepë të mallkueme!... Ku n'dreq âsht tash kur çdoherë ka qenë këtu?!

Dhe po n'at çast, rrëfeja përnjimend çau qiellin me nji krismë aq të tmershme saqë edhe fëmijve ua shkurtoi kambët.

Kafexhiu i trembun, këceu si i çmendun dhe filloi me pështpëritë fjalza të shpejtsueme lutjeje tue u pagzue pendueshëm herë me njanën dorë herë me tjetrën.

— Kush âsht si zoti, o vlla i dashtun! — u drejtue tekembramja njeriut pranë tavolinës. Kush e ka fuqîn e tij për né bubrreca dhe të mjerë! . . .

Fytyra e tij e imtë dhe e thatë, dukej tashmâ me të vërtetë e mjerueshme. Tue e pa kështu, fëmijt e humbën çdo dëshirë për të qëndrue mâ këtu. Shkuen me vrapim, tue harrue edhe gruen e ikun edhe petkat e tija tërheqse edhe çdo gjâ që i kishte ndalë përpara kafehanës së vogël.

Lojën e vazhduen në mahallën e tyne. Por tashmâ filloi edhe shiu. Mbas do pikave të rralla dhe të mëdha, çdo gjâ u shndërrue n'ujë: qielli, toka, shtëpijat, sokaqet . . . Gjithkund vetëm ujë. Ujë dhe gati errsí.

Tue i mbajtë veglat e lojës, fëmijt vrap u strukën në rrugicën e tyne. Atje uji shkonte mâ si rrëké. Por loja nuk u ndal. Ajo vetëm muer nji trajtë tjetër. Me kambë cullak, nisën me shkelë nëpër prrue i cili bâhej gjithnji mâ i madh, gjithnji mâ i vrullshëm. Vrapimi, stërpikja, piskama shpejt e mbërrinë kulmin. Rrugica e shtrembtë dhe e ngushtë, u mbush plot me zhurmën e tyne të gëzueshme dhe gurgullim uji.

Me të shpejtë u rrit edhe lumi. Ushtonte tash si stuhí dhe barte shkamos përpara veti.

— Ha-haaa! — bërtitën fëmijt të habitun prej pamjes së ré. Uji po e çon shtëpiiin! . . . Shtëpin po e çon! . . . vazhduen me bâ poterë e me nga mbas ndërtesës prej dërrasave e cila luhatej dhe shtyhej lumit teposhtë.

Me sy të zgurdulluem, fëmijt e ndiqshin në rrugën e saj të çuditshme, ndërsa ajo, e bajtun me lehtsí, lëkundej në valët e ujit, tue u mënjanue kadalë, herë më njanin krah herë më tjetrin. Mâ në

fund piskama pushoi dhe habija e tyne u zevendsue me frigë të mëshefte. Me frigë prej fuqís së stihis e cila kaq ashpër çrranjosë çdo gjâ dhe çon përpara. E grumbulli i madh i ujit shtyhej, shtyhej me ushtimë t'egër dhe shurdhuese, si me qenë në besëlidhje me qiellin e vrantë, me shín.

Rrokulliset lumi i gjânë. Rrokulliset dhe i përshëndet fëmijt me hovin e vet vigan. I gëzon tue u tallë me njerëz, pasunín e të cilëve e zhbin dhe merr me veti.

— Këqyr kali! — prap filloi bërtima e tyne. Këqyr edhe kalin po e çon!...

— E pse e ka barkun e madh?! — pyet mâ i vogli tue shprehë frigën në fytyrën e zbehtë.

Planci jashtëzakonisht i madh i kalit të frymë, u bâni edhe tjerëve nji përshtypje të randë. U erdhi keq për shtazën e ngratë, të mbytun kushedi ku. Fytyrat e tyne filluen të kthjellohen vetëm kur lumi i pruni gjâna tjera në shpinën e vet të fuqishme...

Mbasi për disa orë e mbajti qytetin në frigë dhe gatishmení, lumi filloi të ulet kadalë. Me rrezet e para të diellit që depërtuen rêt të rrallueme, në ujin e turbullt u çfaqën kredharakët. Fëmijt i kapi tash nji ngashrim i ri. Me padurim nisën me gjuejtë syt nëpër lum të fashitun. E po sa e nxirrte kryet kredharaku ndokund, lindte nji britmë plot kangë e mahí:

— Zhytu, o kredharak, se po vjen Mujaniii!...

Dhe kredharaku zhytej mu n'at çast. Zhytej me ndëgjesë dhe urtsí. Sikur edhe ai të trembej prej këtij Mujani, me të cilin nanat e tyne i frigojshin vetë ata. E fëmijt shkriheshin atëherë nga kënaqsija dhe menjiherë fillojshin me e thirrë përsëri. Me e lutë që prap të dilte, t'u sillte gëzim të ri.

— Del, o kredharak, se s'âsht mâ Mujaniii!... ushtonte larg britma e tyne e palodhshme.

Dhe ngjante kajherë që ai dilte po n'at moment kur ndonjani kishte mbarue së thirruni. Dhe atëherë prap përsëritej piskama për t'u zhytë, piskamë me

nji zanje të gjallë rreth asaj se cili prej tyne ka miqsi mâ të madhe me kredharakun.

Dikur... Dikur në kohën e fëminís.

*

* *

Shum vjet kanë kalue ç'prej atyne ditve. Krejt nji jetë e plotë. Nji jetë me brenga, përpjekje të randa, luftna. Jetë në shtangim e përpëlitje...

E njani prej fëmijve t'atëhershëm, rrin sot para hotelit. Rrin i pikllueshëm pranë tavolinës dhe i kundron kalimtarët mû prej këtij vendi ku dikur ishte hani i famshëm i Hasan-agës. I kundron njerzit e rij dhe pleq. I kundron me dëshirë që të njohi ndokend. Që të gjeje vehten në pamjen e tjetrit, të heqi perden e së kaluemes... Por, mbas kaq vjetësh, mbas katërdhetë vjetve të jetueme gjetiu, ai âsht tash i huej në vendlindjen e vet. Kurrkund nuk janë mâ as pemëshitsi bablok, as teneqexhiu plak. Po as vargu i gazmueshëm i fëmijve hasharij. Tashmâ nuk janë edhe shum dyqane e shtëpija, shum rruga e rrugica... Janë humbë gjurmat e nji fëminije të largtë. Gjurmat të vulosuna në pluhnin e sokaqeve të dashtuna.

Rrin fëmija i dikurshëm dhe shiqon botën që ecë. Shiqon njerzit dhe mendon. E lumi gurgullon, gurgullon... Mû ashtu si dikur — plot haré dhe gjallní. Vetëm gurët e mullinit të shuem nuk sillen mâ. Ato kanë heshtë nji herë e për gjithmonë. Kanë heshtë në lumin që nuk ndien për lodhje e pleqní. Në lumin që nat' e ditë rrjedh në amshueshmeni.

Çlodhet fëmija i dikurshëm dhe mendon. Çlodhet dhe përpiqet të përtrijë kujtimet, të pasqyrohej në të kaluemen. Por, vallë! Askush nuk po e sheh vehten pa rrudha në faqe, pa flokë të luluem.

„... A thue, kush janë ato fizionomija që kalojnë rrugës? Ndoshta ato kanë ndonji lidhje me jetën teme fëminore! Me lojnat e dikurshme, me andrrat e mija... Shka janë këto fizionomina që po i kundroj? Më duken si të njoftuna, por kurrgjâ

nuk dij për to. Kush janë këto krena të rrumbullakta dhe picigjate? Këto fytyra të rrudhuna dhe shpina të krrusuna? Këta sy të shtimun sikur të pame diku?... A thue, janë kund gjurmat e mahallave të dikurshme? Gjurmat të ngurosuna s'paku në këto fizionominat e tyne. S'âsht e mundun që ka shkue çdo gjâ për të mos kthye mâ kurr!... Por, dishka ka kalue se kalue. Shka ka kalue? Koha? Jeta? Shka kalon përnjimend? Jeta? Jeta në kohë? ... Po, po jeta kalon. Kalon e mbytun në kohë E zhytun dhe e shkrime në këtë mendium. E humbun në të. — Po, si me pá vehten atëherë? Si me gjetë vetëvehten në këtë medium për gjithshka e për kurrgjâ? A ndihet koha disi? A diktohet kund ajo?... Po, po si! Gjurmat e saja gjinden në çdo anë. Gjurmat të ravizueme kudo e në çdo gjâ. Në këto shtëpija, n'ato dyqane. Në fizionominat që i shiqoj... Po, po, këto fizionomina kanë qenë dikur fëmij. Nuk dij vetëm se si quheshin. Nuk dij sepse katërdhetë vjet kanë kalue. Edhe nja-dy tri lufta. Edhe nji revolucion. A thue, shka ka rroposë revolucioni këtu? Shka ka ndreqë ai? — Koha shemb dhe shkatrron. Revolucioni edhe ndërton. Koha të plak, revolucioni të rinon. Rinon vlerat e vjetra, krijon të reja. Ai âsht hov rinuer. Jetën e shpejtson..."

Gjaku tashmâ i vloi mâ shpejt nëpër trup. Edhe mendimet i u banë mâ të gjalla. Por, prap e kaploi pikllimi. Fëmija i dikurshëm u ndal së bubrruemi nën myshkun e jetës së vet. Dishka ka perëndue mbrapa horizontit...

MIKU IM XHO

Ishim miq unë dhe ai. Shetitshim së bashku. Luejshim të gëzuem. — Besnikín time ai nuk e vente në provë e unë t'atij po. Po —sepse kam pá çkamos në jetë e ai jo. Ishte ende i ri dhe nuk dinte gjâ.

Po, unë e provojsha atê. Kudo e kurdo. Dhe ai mbetej gjithmonë besnik. Gjithmonë.

Kështu edhe sonte, kur — i maskuem, përgjova mbas murit. U turr si tigri kah unë dhe lehu tmershëm. M'erdh keq për te kur zinxhiri i ngrehun ia zû zanin. U tërhoqa tue qeshë me kënaqsi. — Por, prap nuk u ngieva. Vazhdova me u endë nëpër terr dhe me u shti si hajdut. Në fund u turra kah ai. Pakëz i friguem, këceu mbrapa që menjiherë mbas kësaj të hudhej me tanë fuqín kah unë. Zinxhiri prap u ngreh dhe — ai mbeti i drejtuem në kambët e mbrapme. Zani iu muer edhe nji herë. U tërhoqa shpejt dhe bâna sikur u largova. Mandej, tinëz dhe i shtimun si din me bâ vetëm njeriu, dola nga ana tjetër e shtëpís dhe bërtita:

— Ha, çâsht Xho?!

Kujisi me butsí dhe u shtri, tue rrahë për tokë me shputat e trasha. Mandej këceu vrik dhe u nis kah unë. U afrova dhe ia zgjidha zinxhirin. Vrapoi menjiherë atje ku gjindesha mâ parë. Pastaj fluturoi nëpër tanë oborrin e madh dhe bahçen. Nuhati rreth e rrotull dhe saora ia mbërrini. E mora me

vedi dhe u endëm pak si miq të vjetër dhe besnik. Në fund e çova në stelë dhe e lidha në zinxhir. Në të ndamë i rashë pak shpinës me dorë dhe ia lëmova kryet. Mbet i kënaqun.

Po, ai ishte mik i vërtetë. I filijueshëm dhe besnik. E thirsha thjeshtë: Xho. Pos kur e përkdhelsha. Atëherë e thirsha: Xhoxhi. — Miqsija jonë ishte me të vërtetë e fortë dhe e sinqertë.

Nji ditë heret, mu n'agim, këceva prej shtratit. Xhou kacafytej tmershëm me dike. — Ashtu i përgjumshëm ngava në dritare. Nuk gjindej në vendin e tij. Rruginës përpjetë ngjitej nji qen i madh... — Xhoxhi, ku je? — bërtita me zâ të naltë.

— Nuk u përgjegj. Hudha shiqimin andej-këndej. Dhe — poshtë nën dritare vërejta syt e tij të drejtuem kah unë. Ishin të friguem dhe shiqojshin buzanëvaj si t'ankoheshin.

— Çka ndodhi, Xhoxhi?; — e pyeta miqsisht.

Ajo që dijti me më thanë, qe rrahja e shputave për tokë dhe shkundja e qimeve. Unë mu tash vuna re se tërhiqte zinxhirin me vedi.

U vesha shpejt dhe u zbrita. Më pritte në të njajtin vend. Ishte tanë i kafshuem reth qafe dhe në kambët e para. I përlloçun dhe diku-diku me gjak. E mora dhe e lidha.

Kaluen do dit dhe kjo gjâ u harrue. Na luejshim prap me njani tjetrin. Gjallnisht dhe gëzueshëm si kalamaj. Në lojë përziheshin, nganjiherë, daci i vogël dhe dhija ime e bardhë dhe e mençme. Ai atëherë çonte dacin me dhambë, dhija e ndiqte për këtë gjâ, e unë — vrapojsha mbas tyne. — Shoqni laramane, por miq të mirë.

Nji mëngjes gdhini bore e dendun. Kurrgjâ e re për ditët e frorit. Por — at mëngjes, Xhou nuk ishte në qejf. Lihte disi jo si përherë. Dhe pa shkak.

Hapa dritaren:

— Xhoxhi, çka ke sot?!

Ai ktheu kryet përkdhelshëm dhe u nis kah unë, tue tërheqë zinxhirin për gjatë telit. Kur u afrue aq sa mundi, filloi me përpjekë gëzueshëm shputat në borë, tue mos largue syt prej meje.

— Hë, a ke fjetë, Xhoxhi?

Ai lehu miqsisht, por prap ashtu — përçudshëm. Disi zgjatshëm dhe tue shtrembnue qafën kah qielli. E kqyra pak e kqyra dhe mbylla mandej dritaren.

Mëngjesin tjetër ai më përshëndeti po me at zâ të zgjatun. Copën e bukës e përçapi me vështirsi dhe pak si me zor e përbiu. I dhashë pastaj qumësht. Iu afrue me gëzim dhe filloi me llapë. Por, edhe këte jo aq lehtë. Për habín time ai e la tepër shpejt enën dhe u largue. Megjithatë prap u kthye. Llapi edhe pak dhe shkoi. Tashmâ u idhnova:

— Çka dreqin ke, Xho?!

Me nji lëvizje të lehtë të bishtit, ai vetëm më shiqoi. Mandej luejti vendit, shtrëngoi barkun dhe vuell nji pjesë të qumështit. — Pak mâ vonë i kontrollova fytin. E kishte të skuqun. —

Sot prap sillet çuditshëm. Lehja e tij, s'âsht as lehje as ulurimë. Po më kap njifarë frige tue e ndëgjue. E me këte — lehja pa shkak, pa arsye. Dhe — gjithnji e përcjellun me kthimin e kres kah qielli. Gjâ e çuditshme. — Por, kjo nuk âsht e tanë. Sot ai s'mundet as me përbî. E merr copën e bukës, e mban pak në gojë dhe e lëshon. Mandej prap e merr, e çon andej-këndej dhe — përsëri e lëshon. Mâ në fund e shtyen me shputa, luen pak me te dhe e len. — I dhashë nji ve të pazieme. As nji të tretën s'mundi me e pí. Ia shiqova me kujdes turinin. Buzët i kishte t'ajun pak. Dhe do jarg i rrjedhshin sot. Herë me shkumbë, herë të zvarshme. Sa i shëmtuet duket prej këtyne jargëve!...

Koha âsht e ftoftë dhe era luen me mjellazën. Ai rrin gjithë ditën përjashta. Rrin dhe shiqon. Shiqon diku në largsí. A thue çka shef n'at hapsinë? — po pyes vetvehten. Sa i ngjamë sot njani tjetrit! Edhe mu më pëlqejnë largsinat.

Nganjiherë shtrihet, por çohet vrik. Mandej ulet në bisht dhe kotet, me syt të mbyllun. E shiqoj prej dritares. Kryet i varet dalngadalë. I varet, i varet derisa i lakohet aq sa e humb drejtpeshimin dhe rrëxohet. Ndonjiherë shkon dhe e fërkon qa-

fën nëpër borë. Mandej prap ulet dhe kotet. Pastaj çohet, e fut turinin në borë dhe shtyhet asnjtu përpara. — Ndoshta i han këto pjesë të trupit? — mendoj. E thërras — ai vjen. Por jo shpejt. Jo menjiherë si dikur. — Shiqimi i tij i dhimbshëm, më ther. E aq mâ tepër, kur, kohë mbas kohe i mbetet goja gjysëm e hapun dhe gjuha e varun jasht. Njimend shum i mjerë duket miku im Xho! E kur e lâ vetëm, vemendja e tij mbetet e përqëndrueme kah largsinat, gjithnji kah largsinat...

Ditën e katërt ai âsht keq fare. Lehja — po ajo e zgjatun. E fulqini i poshtëm i ka ra mâ krejt. Por prap mundet me e mbyllë kur don. — Jargët i u zhdukën kah mesdita, megjithse t'ajunit e turinit dhe të gojës i mbeti. Anën e djathtë të qafës e fërkon ende në borë nganjiherë.— E thërras dhe ai kthen kryet, por shum ngadalë. I ap nji copë bukë. Mezi e merr, por prap e lëshon. As qumështin nuk mundet me përbî. Të shumtën e kohës e kalon në stelë. syt i randohen dhe gjithnji kotet. Vemendjen e ka të zgjuet dhe trembet në çdo shushurimë. Por edhe këte vetëm deri kah dreka. — Vërej se kryet i dridhet kohë mbas kohe. Herë-herë edhe pjesa e mbrapme e trupit i dridhet dukshëm. Unë jamë gjithnji mâ i pikllluem.

— Mendoj se do të jetë tërbue, — më tha veterineri. Nuk âsht për të mjekue. Edhe nji gjâ: juve jeni në rrezik të madh dhe ju lutem mos u ngatrroni mâ me té.

Heshta në këto fjalë. Rrezik — po. Por si bahet me e lanë kështu mikun tim Xho? Mu atëherë kur âsht mâ ngushtë? Atëherë kur matet miqsija?...

— Mos âsht prap ndonji gjâ tjetër? — thashë vetëm që nuk dojsha me besue se Xhout tim i kishte ardhë fundi.

Nata ra dhe Xhou mbeti vetëm. Përgjova gjatë zanin e tij të dëshpruem dhe grrithjen e zinxhirit në stelë.

Në mëngjes shkova me frigë te ai. Kushedi si kam me e gjetë? Por ai ishte ende gjallë. — I bâna zâ. Po, ishte gjallë, por edhe mâ i mjerue-

shëm. Buza e jashtme, pos ajtjes, i ishte kthye përmbrenda. Trupi edhe mâ i këputun. Nuk pashë që u gëzue për ardhjen time.

Edhepse dita s'ishte aq e ftoftë, ai nuk duel prej stele. Gjithnji lëviz nga njifarë dhimbjeje të mbrendshme. Tash shtrihet, tash çohet. Kthen kryet si me kërkue vend. Del jashtë dhe prap kthehet. Lehjen e ka edhe mâ të çartun: ndëgjohet njifarë komponente të grrithshme në zâ. — Aty afër kalojnë pulat. Ai vetëm sa i shiqon. Vjen daci i vogël dhe unë i ap nji grimë petull. Xhou e shef këte dhe kërkon edhe ai, megjithse pak mâ parë nuk deshti as me e këqyrë. I ap edhe atij. Ai e merr dhe e çon në stelë. Atje u shtri dhe vuni petullën mû pranë turinit. — Kjo pamje vetëm ma shtoi pikllimin.

— Mbetet se mbetet dyshimi se qeni âsht tërbue, — tha veterineri edhe sot. Sigurisht tërbimi do t'i ketë ardhë prej kafshimit t'atij qeni me të cilin âsht kacafytë para nji mueji.

— Çka mendoni të bâj pra? — pyeta me gjysëm zani.

— Me e vra!

— Me e vra?! — Paj, a nuk po shifni se ai ende shpreson në mue? Shiqoni! Ai pret ndihmë...

Veterineri tundi kryet dhe shtoi:

— E dij se i doni kafshët, por kjo s'â mahí! Dhe doemos duhet të paraqiteni mjekut për gjylpana.

Ishte buzëmbramje dhe terri shpejt mbuloi kodrat dhe shtëpijat tona në skaj të qytetit. Unë rri i pafuqishëm në dhomën e nxehtë, e miku im Xho kujis në stelën e ftoftë. Vuen miku për mik, vuen Xhou për jetë. Kush ka durim në vuejtje? Edhe sa shekuj vjen e nesërmja?...

Sot t'ajunit âsht ulë pak. Jargët nuk i rrjedhin mâ. Nofullat i ka gati normalisht të mbylluna kështuqë gjuha nuk i varet jashtë. I ap me hangër e me pi. Ai me mundim provon, por kot. E kjo âsht dita e gjashtë. A bâ hije e gjallë prej uni. — Vërej se nuk ahen mirë. Ia kontrollova syt. Kishte

diçka në të por se çka nuk munda me marrë vesh. Tash leh edhe në stelë. Krejt âsht i shqetsuem .As disa minuta s'mundet me qëndrue në nji vend. Pjesa e mbrapme e trupit i kalamendet nganjiherë. Herë-herë aq shtrembnohet, sa mezi mbahet në kambë. Përjashta rrin fare pak, megjithse nuk âsht ftoftë.

Në mesditë, tragjedija e Xhout u bâ fare e qartë. Pjesa e mbrapme e trupit iu muer plotsisht. Tash e ngreh zhag. Zani i lodhun i ndihet çdo çast. Ky s'i ngjan mâ të lehunit. Kjo âsht shêja e fundit e zanit me të cilin tregon hallin e mjerë. Hallin që i përgjan dhimbjes dhe qëndresës... Po më vjen me qa për mikun tim Xho.

Mbas dreke rrin gati gjithnji në stelë... Vetëm herë mbas here zhagitet jashtë dhe mezi kthehet mbrenda. S'i zen vendi vend në stelë. Përpiqet me u çue në kambë. Shtihet dhe mundohet, por s'mundet. Mâ në fund rrëxohet dhe me fuqit e fundit gjëmon si njeriu vetë...

Nata ra. Unë nuk jam mâ te miku Xho. Ndëgjoj vetëm dënesën e dhimbshme dhe qamjet. S'bâj zâ dhe nuk mundem me u shkputë ndjenjës së randë që jamë aq i pafuqishëm për me i ndihmue.

Mesnatë — e unë gjithnji përgjoj Xhoun. Ai nuk kujit mâ e as ungrron. Tash vetëm dënes si knjesë e vërtetë njerzore. Gjithnji mâ rrallë. Gjithnji mâ dobët. Dhe — çdo gjâ u qetsue.

Zgjova shoqën:

— Mbaroi Xhou, — thashë pikllueshëm.

Të nesërmen, stela e Xhout digjej flakë bashkë me të. Prej bardhsís së borës, kohej si fantazëm zjarri i dendun i drrasave të laguna me benzin. Kalimtarët kthejshin kryet me zbulue msheftsín e kësaj pamje të çuditshme, kurse unë, i prekun sikur para vorrit, qëndrojsha në kambë dhe mendojsha për mikun e humbun....

E sot, të herë që kaloj aty pari, syt më mjegullohen kur e shof majën e hunit të padjegun të stelës së tij.

Shënim për autorin:

Lindi në Mitrovicë më 1912.

PËRMBAJTJA:

1. Era dhe kolona 7
2. T'urtit e rrugës 20
3. Mjegullat 24
4. Syt 28
5. Porta e kujtimit 35
6. Lojë 42
7. Hijet në kuvertë 47
8. Ngjyrat 54
9. Nën myshk 58
10. Miiku im Xho 67

HIVZI SULEJMANI

ERA DHE KOLONA

Redaktor teknik
SKENDER HOXHA

Korektorë:
FEHMI SPAHIU e NAZMI SAHITI

Tirazhi 2.000 copë
U shtyp në tetuer 1959 në Shtypshkrojën e
Sipërmarrjes gazetare-botuese „RILINDJA"
Prishtinë